

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Örjan Bengtsson

EN UNDERSÖKNING AV
SPLITTRINGSFÖRBUDET

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Krister Moberg

Ämnesområde: Aktiebolagsrätt

Termin: Ht 2000

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	8
1.1	Syfte.....	8
1.2	Metod och material	9
1.3	Avgränsningar	9
1.4	Disposition.....	9
2	AKTIERÄTTENS BEFOGENHETER.....	11
2.1	Indelning av aktierättens befogenheter	11
2.2	De ekonomiska befogenheterna.....	11
2.3	Förvaltningsbefogenheter	13
2.4	Övriga befogenheter.....	14
3	ALLMÄNT OM SPLITTRINGSFÖRBUDET.....	15
3.1	Definition.....	15
3.2	Konsekvens av att splittring skett	15
3.3	Splittringsförbudets historia.....	16
3.4	Kritik mot sammankopplingen splittringsförbud - odelbarhetsprincip	17
3.4.1	Doktrinen uppfattning	17
3.4.2	Tänkbar framtida systematik.....	18
4	MOTIV FÖR SPLITTRINGSFÖRBUDET.....	19
4.1	Delägaridén.....	19
4.2	Risk för allvarliga störningar i aktieomsättningen.....	20
4.3	Problem att avgöra vem som innehar den särskilda aktierätten.....	20
4.4	Ny förvärvares ställning	20
4.5	Kringgående av lag	20
5	TESTAMENTARISKT NYTTJANDE- OCH AVKOMSTRÄTT ..	22
5.1	Inledning	22
5.2	NJA 1940 s 698	22

5.3	Fall då testamentsföreskrifter saknas	24
5.4	Föreskrift i testamente om rätt att företräda aktie	24
5.5	Införing i aktiebok och kallelse till stämma	24
5.6	Ekonomiska befogenheter och överlåtelse.....	25
5.7	Sammanfattande synpunkter	25

6 SÄRSKILT OM VISSA SITUATIONER SOM PÅVERKAS AV SPLITTRINGSFÖRBUDET.....26

6.1	Gåvor med förbehåll om nyttjanderätt, avkomsträtt eller rösträtt	26
6.2	Undantag med anknytning till ABL 3 kap 12 §	27
6.3	ABL 3 kap 14 §	28
6.4	ABL 3 kap 16 §	28
6.5	Överlåtelse av rätt att delta i nyemission eller fondemission.....	29
6.6	Överlåtelse av aktier belagda med hembud	29
6.7	Koncerndefinitionen i ABL 1 kap 5 §	30
6.8	Sammanfattande synpunkter	31

7 SPLITTRINGSFÖRBUDET VID ÖVERLÅTELSE AV VINSTUTDELNING.....32

7.1	Definition av “rätten till vinstutdelning”	32
7.2	Överlåtelse av redan beslutad vinstutdelning	32
7.3	Överlåtelse av framtida vinstutdelning genom avtal.....	32
7.4	Överlåtelse av framtida vinstutdelning i kupongbolag	33
7.5	Begränsad överlåtelse av framtida vinstutdelning	33
7.6	Pantsättning av framtida vinstutdelning	35
7.7	Återbetalning av villkorade aktieägartillskott	35
7.7.1	Behovet av undantag för villkoradet tillskott.....	36
7.7.2	Aktiv legitimation vid överlåtelse av framtida vinstutdelning	36
7.7.2.1	Kupongbolag.....	37
7.7.2.2	Aktiebrev utan utdelningskuponger.....	37
7.7.2.3	Avstämningsbolag	37
7.7.2.4	Behov av lagstiftning	38
7.8	RÅ 1991 not 375	38
7.9	Sammanfattande synpunkter	39

8	SPLITTRINGSFÖRBUDET VID ÖVERLÅTELSE AV RÖSTRÄTT	41
8.1	Avtal om överlåtelse av rösträtt	41
8.1.1	NJA 1915 s 590	41
8.1.2	NJA 1972 s 29	42
8.2	Röstbindningsavtal	43
8.3	Oåterkallelig rösträttsfullmakt	44
8.3.1	Bakgrund	44
8.3.2	Kan en oåterkallelig rösträttsfullmakt vara tillåten?	45
8.3.3	Dansk praxis	45
8.3.3.1	UfR 1926 s 1012	45
8.3.3.2	UfR 1963 s 111	47
8.3.4	Pantsättning och rösträtt	48
8.3.5	Vilka regler bör gälla?	50
8.4	Överföring av aktie/bulvanförhållande	50
8.4.1	Allmänt om överföring av aktie	50
8.4.2	Försäkransbestämmelsen i 1944 års ABL	51
8.4.3	Skenförvärv – Bulvanskap	51
8.4.4	Rösträtt på stämma i bulvanfall	52
8.4.5	Betydelsen av röstande genom bulvan	52
8.4.6	Kraven för rösträtt de lege ferenda	53
8.4.7	Överföring av aktie/bulvanförhållande – slutsats	53
8.5	Sammanfattande synpunkter	54
9	SPLITTRINGSFÖRBUDET OCH AKTIEBOLAGETS FINANSIERING	56
9.1	Allmänt	56
9.2	Vinstandelslån och kapitalandelslån	56
9.3	Skuggaktier	57
10	KORT OM SPLITTRINGSFÖRBUDET I NÅGRA UTLÄNDSKA RÄTTSDORDNINGAR	60
10.1	USA	60
10.2	England	61
10.3	Tyskland	61
11	SAMMANFATTANDE ANALYS	62
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	65
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	68

Sammanfattning

Splittringsförbudet innebär ett förbud mot att låta de i aktien ingående rättigheterna komma på skilda händer, så att t ex förvaltningsbefogenheterna tillkommer en person och de ekonomiska rättigheterna en annan. Förbudet är inte stadgat i ABL men anses ändå vila över aktiebolagsrätten. Motivet till splittringsförbudet är främst den sk delägaridén, som säger att rösträtten bör motsvaras av en kapitalinsats i bolaget. Det viktigaste syftet med splittringsförbudet är således att skydda den enskilde aktieägaren. Det finns dock ett undantag från splittringsförbudet i 3 kap 15 § ABL. Undantaget, som behandlar fall av testamentariskt nyttjande- och avkomsträtt, bygger på NJA 1940 s 698 och anses vara berättigat p g a att det fanns ett praktiskt behov för ett undantag.

Det finns många situationer där ytterligare undantag från splittringsförbudet har diskuterats. De situationer där ett undantag ligger närmast till hands och som torde anses vara av störst intresse för diskussionen om ett undantag är följande; Gåvor med förbehåll om nyttjande- och avkomsträtt, Överlåtelse av aktier belagda med hembud, Begränsad överlåtelse av framtida vinstutdelning i kupongbolag, Pantsättning av framtida vinstutdelning för redan pantsatta aktier, Återbetalning av villkorade aktieägartillskott, Oåterkalleliga rösträttsfullmakter i pantsättningssituationer samt Nya finansieringsinstrument, t ex skuggaktier.

Vid finansieringen av aktiebolag kan splittringsförbudet medföra vissa problem. Företagsledningen vill ofta behålla kontrollen över bolaget samtidigt som man vill ha så låg finansiell risk som möjligt. Splittringsförbudet gäller bara aktier (eget kapital i balansräkningen ökar) och inte lån (skulderna i balansräkningen ökar). Därför kan man använda sig av låneinstrument som besitter egenskaper liknande de som gäller för aktier. Vinstandelslån och kapitalandelslån är två instrument som kan användas för att på detta sätt så att säga ”gå runt” splittringsförbudet. När det gäller finansiering av aktiebolag kan man därför säga att splittringsförbudet blivit något uppluckrat.

Trots arrangemangen med finansieringsinstrument gäller att splittringsförbudet bara har ett undantag. Senast HD hade möjlighet att förändra rättsläget var i NJA 1972 s 29. Målet rörde ett rösträttsförbehåll vid en försäljning av aktier från far till son. HD upprätthöll dock med all rätt splittringsförbudet. Det finns flera möjliga orsaker till att inte ytterligare undantag från splittringsförbudet införts i svensk rätt. En är att de praktiska behov som krävs för ett undantag inte är tillräckligt starka för att man ska våga utmana splittringsförbudet i en domstol. Ytterligare en anledning kan vara att splittringsförbudet inte setts som något oöverkomligt hinder. Istället har man valt andra vägar runt problemet även om dessa inte varit lika begärliga som ett undantag.

Förord

Under examensarbetet har jag haft förmånen att handledas av docent Krister Moberg. Jag är mycket tacksam för det inspirerande intresse jag bemöts av och det stöd jag erhållit under arbetets gång.

Jag vill också särskilt tacka Advokat Per Håkansson för hjälpen med ämnesvalet och tingsnotarie Petter Gredmark för värdefulla diskussioner.

Dessutom vill jag tacka alla mina vänner för stöd och tips under den tid som jag arbetat med examensuppsatsen.

Lund i september 2000

Örjan Bengtsson

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslag (1975:1385)
AG	Die Aktiengesellschaft. Zeitschrift für das gesamte Aktienwesen
AktG	Aktiengesetz vom 6 September 1965 (BGB1 I S 1089)
AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
CGCL	California General Corporation Law
Del.Ch.	Delaware Chancery Reports
DGCL	Delaware General Corporation Law
HD	Högsta Domstolen
HøjR	Højesteret
HovR	Hovrätten
HR	Häradsrätten
IBC A	Illinois Business Corporation Act
JT	Juridisk Tidskrift
Just R	Justitieråd
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
NYBCL	New York Business Corporation law
Prop	Proposition
RR	Rådsrätten
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SOU	Statens offentliga utredningar
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
UfR	Ugeskrift for retsvæsen
VPC	Värdepapperscentralen
ÄB	Ärvdabalken
ØL	Østre Landsret

1 Inledning

Principen om akties odelbarhet avser dels att hindra en uppdelning av aktie i bråkdelar och dels att hindra aktierättens splittring. Den sistnämnda delen i principen om akties odelbarhet går även under namnet splittringsförbudet. Splittringsförbudet innebär ett förbud mot att låta de i aktien ingående rättigheterna komma på skilda händer, så att t ex förvaltningsbefogenheterna tillkommer en person och de ekonomiska rättigheterna en annan. Regeln om splittringsförbudet är inte stadgad i lag men anses ändå vila över aktiebolagsrätten.

Grunden för splittringsförbudet är framförallt sambandet mellan de i aktien ingående ekonomiska rättigheterna (särskilt rätten till vinstutdelning) och förvaltningsrättigheterna (särskilt rösträtten). Genom förvaltningsrättigheterna kan aktieägaren bevaka sina ekonomiska intressen i aktiebolaget. Detta skulle hotas om splittring vore möjligt. Det viktigaste syftet med splittringsförbudet är således att skydda den enskilde aktieägaren.

Å andra sidan finns det undantag från splittringsförbudet. Ett exempel då splittring av aktien är tillåten är 3 kap 15 § ABL, som behandlar fall av testamentariskt nyttjande- och avkomsträtt. Dessutom finns det ett antal situationer då det måhända skulle vara önskvärt att splittring av aktien vore tillåten.

1.1 Syfte

Uppsatsens syfte är:

att göra en redogörelse för vad splittringsförbudet innebär enligt svensk rätt, vilken omfattning det har, dess bakgrund, samt motiven för förbudet.

att undersöka vilka områden såväl inom som utom aktiebolagsrätten som berörs av splittringsförbudet.

att analysera vilka möjligheter till undantag från splittringsförbudet som finns i lagstiftning och praxis samt hur långt dessa sträcker sig. Dessutom avses att analysera tänkbara undantag och argumenten för och emot införandet av nya undantag.

att i mycket begränsad omfattning undersöka eventuella splittringsförbud i vissa utländska rättsordningar.

1.2 Metod och material

Undersökningen bygger på gängse juridisk metod. Utländska rättsfall som förekommer i uppsatsen används för att illustrera möjligheter och alternativ till splittringsförbudets tillämpning enligt gällande svensk rätt.

Splittringsförbudet behandlas i doktrinen av flera författare oftast dock i mycket begränsad omfattning eller med en ganska snäv inriktning. Det finns även nyansskillnader (inte minst i definitionen av splittringsförbudet) hos respektive författare. Detta har medfört att jag använder mig av ganska många författare i min undersökning, trots risken för korsreferenser.

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen behandlar splittringsförbudet i en svensk aktiebolagsrättslig kontext. Eventuella splittringsförbud i vissa utländska rättsordningars aktiebolagsrätt behandlas mycket kortfattat och översiktligt i ett särskilt kapitel, kapitel tio, i framställningen. I undersökningen av utländska rättsordningar är det nästan enbart problematiken kring överlåtelse av rösträtten som diskuteras.

Uppsatsens sjätte kapitel, som behandlar ett antal situationer som påverkas av splittringsförbudet, gör inte anspråk på att vara uttömmande. Andra situationer som påverkas av splittringsförbudet kan förekomma. Jag tar endast upp de situationer jag anser vara av viss betydelse och intresse för en grundlig undersökning av splittringsförbudet.

Uppsatsens nionde kapitel, som behandlar splittringsförbudet och aktiebolagets finansiering, gör inte heller anspråk på att vara uttömmande. Det torde även finnas andra finansiella instrument som kan vara intressanta att diskutera med splittringsförbudet i bakgrunden. Avgränsningen i denna del beror främst på att jag inte funnit särskilt mycket material om denna problematik.

1.4 Disposition

Uppsatsen är indelad i elva kapitel, varav inledningen utgör det första. I kapitel två redogörs för aktierättens befogenheter med syfte att visa vilka befogenheter i aktierätten som man åtminstone i teorin kan tänka sig att splittra. I kapitel tre ges en allmän redogörelse för splittringsförbudet. Splittringsförbudets definition, bakgrund, konsekvens av att splittring skett, samt kritiken mot sammankopplingen av splittringsförbudet och odelbarhetsprincipen behandlas här. I samband med diskussionen om sammankopplingen av splittringsförbudet och odelbarhetsprincipen presenteras en idé om en möjlig framtida systematik. I kapitel fyra redogörs för de motiv som ligger bakom splittringsförbudet.

I kapitel fem behandlas ett undantag till splittringsförbudet. Undantaget är en viktig utgångspunkt för den därpå följande framställningen. I det sjätte kapitlet redogörs för vissa situationer som berörs av splittringsförbudet. I det sjunde kapitlet behandlas splittringsförbudet vid överlåtelse av vinstutdelning. Detta är en fråga som upptagit förhållandevis stor plats i doktrinen. Därför anser jag det vara motiverat att behandla frågan i ett eget kapitel. I det åttonde kapitlet behandlas splittringsförbudet vid överlåtelse av rösträtten. Detta torde vara den problematik kring splittringsförbudet som diskuterats allra mest i doktrinen. Diskussioner om avtal om överlåtelse av rösträtt, oåterkallelig rösträttsfullmakt och överföring av aktie/bulvanförhållande finns i detta avsnitt. I nionde kapitlet behandlas de problem som splittringsförbudet kan orsaka vid finansieringen av ett aktiebolag. I avsnittet redogörs även för finansieringsarrangemang som ännu inte är tillåtna i svensk rätt.

I uppsatsens tionde kapitel ges en mycket kortfattad och översiktlig komparativ bild av splittringsförbudet. De utländska rättsordningar som behandlas är USA, England samt Tyskland. Uppsatsen avslutas med en sammanfattande analys i kapitel elva.

2 Aktierättens befogenheter

2.1 Indelning av aktierättens befogenheter

Innan vi kommer närmare in på splittringsförbudet bör de befogenheter som finns i aktierätten analyseras. Det är ju dessa befogenheter som inte skall kunna splittras på så sätt att befogenheterna innehas av olika personer. Befogenheterna i aktierätten indelas i:¹

- *Ekonomiska befogenheter*, vilka ger aktieägaren ett anspråk på ett förmögensvärde gentemot bolaget. Anspråket kan göras gällande såväl vid bolagets upplösning som under bolagets bestånd.
- *Förvaltningsbefogenheter*, vilka innebär en möjlighet för aktieägaren att delta i, påverka och inverka på vissa beslut fattade av bolagsstämman som rör bolagets angelägenheter. Denna typ av befogenheter innefattar också rätten att angripa beslut fattade av bolagsstämman, rätten att erhålla viss information som är av betydelse för att aktieägaren skall kunna fullgöra sina funktioner, samt rätten att under vissa förhållanden på bolagets vägnar kräva ersättning för skada som drabbat bolaget orsakat av dess företrädare. I förvaltningsbefogenheterna ingår också minoritetsrättigheterna.
- *Övriga befogenheter*, avseende dispositionsrättigheter och prioritetsrättigheter.

2.2 De ekonomiska befogenheterna

När det gäller de ekonomiska befogenheterna bör diskussionen om skillnaden mellan abstrakta och konkreta befogenheter först klargöras. En abstrakt befogenhet avser alla anspråk av en viss typ, t ex rätt till utdelning. Huruvida detta anspråk i realiteten kommer att utnyttjas eller inte beror på framtida händelser, särskilt bolagets vinstutveckling. Den konkreta befogenheten uppstår när en abstrakt befogenhet faktiskt har beslutats i vederbörlig ordning och alltså har ett ganska precist innehåll, t ex beslut om viss utdelning.² Detta är dock Nial kritisk till. Han menar att i aktierätten innefattas inte rätten att få utbetalt sin del av vinsten, utan ”rätten till fastställd utdelning är en fordran, som frigjort sig ur aktierätten.”³ Aktierätten kommer med detta synsätt inte att innehålla någon fordringsrätt och skillnaden mellan aktierätt och fordringsrätt renodlas.⁴

¹ Taxell, 1961, s. 19ff.

² Olsson, s. 17.

³ Nial, Johansson, 1998, s. 275.

⁴ Prytz, Tamm, s. 159.

Rätten till vinstutdelning är den befogenhet man kanske främst tänker på när det gäller de ekonomiska befogenheterna. Den innebär en befogenhet att fortgående erhålla andel i bolagets vinst. Enligt resonemanget ovan om konkret och abstrakt befogenhet skulle den konkreta utdelningsrätten i så fall vara det krav på betalning som uppkommer när bolagsstämman fastställt det belopp som tillfaller varje aktie.

När bolaget upplöses aktualiseras rätten till andel i bolagets egendom, den s k likvidationskvoten. Likvidation behandlas i ABL:s 13 kap. Nettobehållningen vid likvidation ska fördelas mellan delägarna genom ett skifte, även om det i bolagsordningen kan vara föreskrivet att förmögenheten helt eller delvis ska användas för något annat ändamål. Aktieägaren har rätt till viss andel i bolagets nettoförmögenhet; lika stor lott av behållningen faller på varje aktie och således får man en större del av behållningen om man är en stor aktieägare i bolaget än om man är en liten.⁵

Rätten till del av återbetalning i händelse av nedsättning av aktiekapitalet enligt 6 kap ABL är naturligtvis en rättighet som tillhör de ekonomiska befogenheterna. Detta beslutas av bolagsstämman, enligt 6 kap 1-7 §§ ABL. Genom förbehåll i bolagsordningen kan nedsättning av aktiekapitalet ske genom inlösen av aktier, vilket dock i regel kräver rättens tillstånd.⁶

När det gäller rätten till företräde vid emission av nya aktier så är grundregeln att aktieägarna har företräde framför utomstående. Beträffande apportemission har dock inte aktieägarna företrädesrätt till aktierna. Vid fond- och kontantemission i bolag där alla aktier har samma rätt i bolagets tillgångar eller vinst har aktieägarna, enligt 4 kap 2 § ABL, företrädesrätt till nya aktier i förhållande till sitt nuvarande aktieinnehav. En s k riktad emission kan genomföras genom en kontantemission där aktieägarnas företrädesrätt utesluts och teckningsrätten tillkommer någon annan istället. För att detta ska kunna ske krävs, enligt 4 kap 2 § 2 st ABL, ett beslut av bolagsstämman med kvalificerad pluralitet.⁷

En annan ekonomisk befogenhet som ligger i aktierätten är rätten för aktieägaren att begränsa sin kapitalinsats till det belopp som man åtagit sig att betala genom aktieteckningen. Aktieägarna är ju inte ansvariga för bolagets skulder.

I bolagsordningen kan införas ett förbehåll, ett s k hembudsförbehåll, vilket ger aktieägare eller någon annan en rätt att lösa aktier som övergår till ny aktieägare, 3 kap 3 § ABL.⁸ Bolagsordningen kan också ha särskilda bestämmelser, vilka skapar rättigheter gentemot bolaget för aktieägare. Detta kan vara t ex nyttjanderätt till viss egendom i bolaget eller möjlighet

⁵ Nial, Johansson, 1998, s. 329f.

⁶ a a, s. 88ff.

⁷ a a, s. 91ff.

⁸ a a, s. 96.

till rabatt vid köp från bolaget.⁹ Detta torde framför allt förekomma i mindre bolag.¹⁰

2.3 Förvaltningsbefogenheter

Aktieägaren har rätt att delta i bolagets bolagsstämma. Detta innefattar en rätt att själv eller genom ombud närvara vid stämman, 9 kap 2-3 §§ ABL, rätt att yttra sig och framställa förslag, t ex 9 kap 11 § ABL, samt en rätt att rösta vid omröstning, 9 kap 5 § ABL. Andra förvaltningsbefogenheter, som dock närmare granskas under minoritetsrättigheterna, är rätten att klandra vissa beslut fattade av bolagsstämman, rätten att erhålla upplysningar och rätten att väcka skadeståndstalan å bolagets vägnar mot bolagets företrädare.

Dessa rättigheter har olika syften. Rätten att delta i bolagsstämma är av betydelse för att aktiebolaget ska kunna fungera som en rättslig organisation. Rätten att klandra bolagsstämmobeslut medför en större sannolikhet för att man i bolaget följer lagar och föreskrifter i bolagsordningen. Förvaltningsbefogenheterna har också som syfte att säkra aktieägarnas ekonomiska intressen i bolaget.¹¹

I förvaltningsbefogenheterna ligger en särskilt typ av befogenheter, de s k minoritetsrättigheterna. De förvaltningsbefogenheter som redogjorts för ovan tillkommer alla aktieägare oavsett storlek på aktieinnehavet. Minoritetsrättigheterna däremot förutsätter ofta att den eller de aktieägare som avser att utnyttja dem innehar en viss storlek av det totala antalet aktier, d v s minoritetsbefogenheter för en minoritet av viss storlek. Ofta går gränsen för minoritetsrättigheter vid en tiondel av aktiekapitalet men annan gräns är möjlig, särskilt om gränsen föreskrivs i bolagsordningen. De rättigheter som avses här är bl a rätten att kräva sammankallande av bolagsstämma, 9 kap 8 § 2 st ABL, rätten att kräva en auktoriserad revisor i bolag där en sådan annars inte är nödvändig, 10 kap 15 § ABL, rätten att vid ordinarie bolagsstämma kräva beslut om utdelning avseende en viss del av årsvinsten, 12 kap 3 § 2 st ABL, rätten att väcka skadeståndstalan å bolagets vägnar, 15 kap 7 § ABL, etc.¹²

Det finns också minoritetsrättigheter som tillkommer aktieägare oavsett storlek på aktieinnehavet, d v s minoritetsbefogenheter för enskilda medlemmar. Exempel på detta är aktieägares frågerätt på bolagsstämman, 9 kap 22-23 §§ ABL och rätten att väcka och föra klandertalan mot stämmobeslut, 9 kap 39-40 §§ ABL.¹³

⁹ Nial, Johansson, 1998, s. 82.

¹⁰ a a, s. 97.

¹¹ Taxell, 1961, s. 21f.

¹² Nial, Johansson, 1998, s. 187.

¹³ a a, s. 185f.

2.4 Övriga befogenheter

Dispositionsrättigheterna avser rättigheter att förfoga över aktierätten i förhållande till tredje man. Häri ligger rätten att överlåta en aktie, rätten att pantsätta en aktie samt rätten att, med stöd av föreskrift i bolagsordningen, inlösa aktie som annan aktieägare överlåtit eller avser att överlåta.¹⁴

En aktieägare har, enligt 3 kap 2 § ABL, rätt att fritt överlåta eller förvärva en aktie, såvida inte annat följer av 3 § eller eljest av lag. Rätten för en aktieägare att fritt överlåta en aktie är således i princip erkänd enligt lag och utgör en grund för ABL:s stadganden om överlåtelse.¹⁵ Delvis p g a överlåtbarheten är investeringar i aktier tilltalande och för företag som bedriver en kapitalkrävande verksamhet är överlåtbarheten en nödvändig förutsättning för bolagets finansiering.¹⁶

Prioritetsrättigheterna är befogenheter som endast tillkommer vissa av aktieägarna. En sådan rättighet förutsätter förbehåll i bolagsordningen. Prioritetsrättigheterna omfattar antingen förvaltningsbefogenheter eller ekonomiska befogenheter.¹⁷ Det kan således finnas föreskrifter i bolagsordningen om preferensaktier, d v s aktier som på något sätt ger en företrädesrätt framför andra aktier, s k stamaktier. Prioritetsaktier ger ofta företräde angående:

- Andel i bolagets egendom vid bolagets upplösning eller nedsättning av aktiekapitalet.
- Utdelning.
- Antalet röster vid en bolagsstämma.

Prioritetsaktier kan ha företrädesrätt när det gäller en viss typ av rättighet, t ex utdelning, och sämre rätt när det gäller en annan typ av rättighet, t ex rösträtt.¹⁸

¹⁴ Taxell, 1961, s. 23.

¹⁵ a a, s. 125.

¹⁶ Nial, Johansson, 1998, s. 271.

¹⁷ Taxell, 1961, s. 23.

¹⁸ a a, s. 133.

3 Allmänt om splittringsförbudet

3.1 Definition

I 1975 års ABL saknas uttrycklig bestämmelse vad gäller grundsatsen om en akties odelbarhet. Principen om en akties odelbarhet ansågs ursprungligen enbart innebära att en aktie inte fick klyvas i flera mindre aktieandelar.¹⁹ Efter hand kom dock denna princip att utvidgas till att även omfatta förbudet mot splittring av aktierätten.

Splittringsförbudet innebär ett förbud mot att någon eller några av de befogenheter som följer av aktieinnehavet skiljs från de övriga.²⁰ Roos har en snävare definition på splittringsförbudet då han anför att det främst tar sikte på ett förbud mot att skilja rösträtten från äganderätten till aktien.²¹ Splittringsförbudet ska, enligt Nial, Johansson, hindra att ”de i aktien ingående rättigheterna kommer på skilda händer, så att rösträtten och eventuellt andra förvaltningsbefogenheter tillkommer en person och de ekonomiska rättigheterna en annan eller så att vissa ekonomiska rättigheter – t ex rätten att delta i bolagets framtida vinstutdelning – skiljs från aktieägaren och övergår till annan person”.²²

3.2 Konsekvens av att splittring skett

Om en splittring av aktien har skett bör splittringen i princip anses verkningslös gentemot bolaget.²³ Olsson menar att det finns stöd för denna åsikt också i utländsk doktrin. I norsk doktrin har hävdats att om alla ekonomiska befogenheter har överlåtits till annan person blir konsekvensen att även alla förvaltningsbefogenheter måste anses ha övergått på förvärvaren.²⁴ Som vi senare skall se finns det undantag till splittringsförbudet där splittring således kan ha verkan gentemot bolaget.

¹⁹ Denna del av odelbarhetsprincipen är idag uttryckligen lagfäst i 3 kap 14 § 3 st ABL. En aktie kan förvisso vara föremål för samäganderätt, t ex flera personer kan ju genom arv eller avtal ha blivit ägare till en aktie gemensamt. I förhållande till bolaget måste dock samägarna uppträda enhetligt. Se Kedner, Roos, s. 19. Förbudet mot klyvning av aktie hindrar inte att bolaget genomför en s k split. Man sänker då aktiernas nominella belopp och aktiekapitalet delas upp på flera aktier än tidigare. Se Kedner, Roos, s. 18.

²⁰ Sandström, s. 4.

²¹ Roos, s. 189.

²² Nial, Johansson, 1998, s. 263.

²³ Olsson, s. 41.

²⁴ Augdahl, s. 254.

3.3 Splittringsförbudets historia

I svensk rätt fastslås principen om en akties odelbarhet av Johan Hagströmer redan år 1872:

”Öfvergår en aktierätt till flere personer, måste dessa genom en enda person bevaka och utöfva sin rätt i bolaget. Aktierätten är nämligen med hänsigt till bolaget odelbar, dvs. oaktadt den fördelning av aktierätten, som kan ega rum emellan flere, tager bolaget icke befattning med mer än en person såsom dess innehafvare.”²⁵

Denna princip lagfästes därefter i 1895 års ABL och blev sedan oförändrad i 3 § i 1910 års ABL, men kom inte att närmare kommenteras i förarbetena till dessa lagar. Till en början avsåg alltså principen ett förbud mot klyvning av aktier i mindre andelar. Så småningom kom dock principen att omfatta även ett förbud mot splittring av aktier.²⁶

Karlgren torde vara den förste i svensk doktrin som låter principen om en akties odelbarhet omfatta även splittringsfallen.²⁷ Med hänvisning till NJA 1915 s 590 framhåller han:

”En aktieägare torde icke kunna för all framtid och i alla avseenden å annan person överlåta sina förmögenhetsrättsliga anspråk i bolaget...och likväl kvarstå som delägare med bibehållen rösträtt och övriga förvaltningsbefogenheter. Det måste nämligen anses strida mot aktiebolagslagens principer, att en person, som icke har några omedelbart ekonomiska intressen i bolaget, äger deltaga i handhavandet av dess förvaltningsangelägenheter.”²⁸

När så 1944 års ABL skulle införas överförde man stadgandet om odelbarhet till 3 § 3 st och lät lydelsen kvarstå²⁹, d v s av lagtexten framgick inte något om splittringsförbudet. Dock behandlades frågan i förarbetena:

”Regeln om akties odelbarhet innebär även att de i aktierätten ingående olika rättigheterna i bolaget – rätten att utöva medbestämmanderätt i bolaget genom deltagande i och röstning på bolagsstämma samt övriga rättigheter, som äro förbundna med rätten att i bolaget företräda aktierna, såsom aktieägare tillkommande minoritetsrättigheter och rätt att föra talan mot bolagsstämmas beslut, så ock rätten till delaktighet i de ekonomiska förmåner som bolaget bereder aktieägarna i form av vinstutdelning, erhållande av gratisaktier, teckning av nya aktier, kapitalåterbäring vid nedsättning av aktiekapitalet, utbetalning av likvidationskvot – icke kunna

²⁵ Hagströmer, s. 210.

²⁶ Roos, s. 190.

²⁷ a a, s. 191.

²⁸ Karlgren, 1930, s. 25f.

²⁹ 1944 års ABL 3 § 3 st ”Aktie vare mot bolaget odelbar”.

skiljas från aktierätten. Regeln hindrar dock inte, att överlåtelse kan äga rum av särskilda ur aktierätten uppkomna anspråk...Däremot kan ej en totalavhändelse ske av den i aktierätten ingående rättighet som är grunden till sådant anspråk, t ex av rätten till andel i vinst. I vad mån och med vilken rättsverkan överlåtelse kan ske, som ej omfattar totalöverlåtelse, är en fråga vars besvarande måste överlämnas till rättsvetenskap och rättstillämpning.”³⁰

Lagberedningen låter alltså förbudet mot splittring ingå i regeln om akties odelbarhet. Man säger tydligt att rösträtten inte kan skiljas från de ekonomiska befogenheterna. Indirekt kan man tolka lagberedningens uttalande som att möjligheten att överlåta delar av de ekonomiska befogenheterna, t ex rätten till framtida utdelning, är begränsad. Detta skulle i så fall vara en utvidgad tolkning av splittringsförbudet. Förbudet har tidigare företrädesvis ansetts gälla överlåtelse av rösträtten och totalöverlåtelse av rätten till vinstutdelning.³¹

I 1975 års ABL har regeln om att aktie är odelbar mot bolaget inte upptagits i lagtexten, med hänsyn till att en del av de med bestämmelsen åsyftade problemen ansetts mindre lämpliga att lösa lagstiftningsvägen.³² Principen om akties odelbarhet har dock inte ändrats, utan den anses gälla utan ett uttryckligt stadgande.³³

3.4 Kritik mot sammankopplingen splittringsförbud - odelbarhetsprincip

3.4.1 Doktrinen uppfattning

Man kan ställa sig en aning tveksam till idén att låta förbudet mot splittring ingå i principen om en akties odelbarhet. Roos är kritisk till detta särskilt för att det är fråga om så pass skilda regler. Han anser att odelbarhet som en egenskap hos en aktie främst leder tankarna till ett klyvningsförbud, d v s ett förbud att klyva aktien i mindre andelar, och bl a därför borde odelbarhetsprincipen inskränkas till att avse endast klyvningsförbudet. Enligt Roos räcker det dock inte med att skilja på splittring och klyvning. Splittringsreglerna avseende rösträtt och ekonomiska befogenheter bör inte heller behandlas tillsammans.³⁴

Även Olsson är kritisk mot sammankopplingen av splittringsförbudet och odelbarhetsprincipen. Han menar att det inte finns några skäl för att i ett stadgande som förbjuder delning av aktier lägga in något annat än förbudet

³⁰ SOU 1941:9, s. 40.

³¹ Prytz, Tamm, s. 158.

³² Kedner, Roos, s. 19.

³³ SOU 1971:15, s. 120.

³⁴ Roos, s. 191ff.

mot klyvning. Detta skulle dock inte medföra att splittring av en aktie är tillåten, utan splittringsförbudet borde prövas utan att man tar hänsyn till stadgandet om odelbarhetsförbudet.³⁵ Taxell är kritisk på samma grunder som Olsson.³⁶

Noteras bör att kritiken av Roos framfördes när odelbarhetsprincipen ingick i lagtexten, 3 § 3 st i 1944 års ABL, och en del av Roos kritik bygger på det systematiskt olämpliga i att hitta lagstöd för ett splittringsförbud i denna paragraf. Även Olssons kritik framförs i ljuset av ett förbud mot odelbarhet i lagtexten. För tydlighets skull bör kanske här påpekas att 3 kap 14 § 3 st ABL handlar om vad som gäller vid samäganderätt till aktie. Denna bestämmelse uttrycker alltså inte grundsatsen om akties odelbarhet gentemot bolaget.³⁷

3.4.2 Tänkbar framtida systematik

Som synes finns det utrymme för viss begreppsförvirring. I t ex förarbeten beskrivs splittringsförbudet i princip alltid under odelbarhetsprincipen. Det hade kanske varit bättre att enbart hänvisa till splittringsförbudet. En idé för framtida diskussioner om splittringsförbudet skulle kunna vara att utveckla Roos systematik enligt följande:

Odelbarhetsprincipen: Innebär endast ett förbud mot att dela upp en aktie i bråkdelar, d v s ett förbud mot att klyva aktien. Splittringsförbudet ingår då inte i denna princip.

Splittringsförbudet: I detta förbud ingår

- 1, det "särskilda" splittringsförbudet: Förbudet att skilja rösträtten från äganderätten till aktien.
- 2, det "allmänna" splittringsförbudet: Förbudet att skilja någon av aktierättens befogenheter från de övriga.

I den följande framställningen har jag dock inte använt mig av uttrycken "särskilda" och "allmänna" splittringsförbud.

³⁵ Olsson, s. 41.

³⁶ Taxell, 1959, s. 32.

³⁷ Kedner, Roos, s. 95.

4 Motiv för splittringsförbudet

4.1 Delägaridén

Ett motiv för ett förbud mot att rösträtten skiljs från aktien är att rösträtten bör motsvaras av en kapitalinsats i bolaget. Det är således endast delägare som ska ha rätt att vara med och bestämma i bolaget, eftersom de har det ekonomiska intresset i bolaget.³⁸ Olsson är inne på samma linje och hävdar att risken med att skilja förvaltningsbefogenheterna från de ekonomiska befogenheterna är att inflytandet i bolaget skulle kunna hamna hos personer utan eget intresse av vinstutvecklingen i bolaget. Åtminstone skulle deras intresse i bolaget inte motsvara deras inflytande. Förvaltningsbefogenheterna är skapade just för att aktieägaren skall kunna se till att hans ekonomiska intressen i bolaget blir tillgodosedda.³⁹ Även i motiven till ABL 1944 sägs att det endast bör vara den som har det ekonomiska intresset i bolaget som bör få utöva medbestämmande på bolagsstämman.⁴⁰ I allmänhet anses det fördelaktigast såväl för bolaget som för övriga aktieägare att endast den som besitter ett ekonomiskt intresse i bolaget skall ha möjlighet att inverka på dess förvaltning. Splittringsförbudet är således till för att skydda den enskilde delägaren.⁴¹

Om delägaridén ska fullgöras konsekvent skall det vara proportionalitet mellan rösträtt och kapitalinsats.⁴² Men detta stämmer i så fall inte när det gäller aktier med olika röstvärde. Olsson menar dock att principen om sambandet mellan ekonomiskt intresse och förvaltningsbefogenheter inte frångåtts då en gång röstprivilegierade aktier blivit tillåtna. Om röstprivilegierade aktier blivit utgivna har detta skett avsiktligt från bolagets sida. Inte heller en invändning om att aktieägaren kan låta sig företrädas av ett ombud minskar vikten av samband mellan ekonomiskt intresse och förvaltningsbefogenheter. Enligt Olsson måste man nämligen anta att ombudet handlar i aktieägarens intresse.⁴³

Principen om att endast delägare bör ha rösträtt medför att röstöverlåtelser till personer som inte satsat kapital och sålunda inte har något ekonomiskt intresse i bolaget inte får förekomma. Men om en överlåtelse skulle ske till annan aktieägare eller till bolagets kreditgivare skulle ovan nämnda princip fortfarande vara intakt och därför ger inte principen oss något klart svar på hur långt förbudet mot röstöverlåtelse måste sträcka sig.⁴⁴

³⁸ Roos, s. 194.

³⁹ Olsson, s. 41.

⁴⁰ SOU 1941:9 s. 488, 489.

⁴¹ Nial, Johansson, 1998, s. 263.

⁴² Roos, s. 194.

⁴³ Olsson, s. 41,42.

⁴⁴ Roos, s. 194.

4.2 Risk för allvarliga störningar i aktieomsättningen

Nial, Johansson för fram åsikten att om man genom privata avtal kunde framkalla splittring av aktierättens befogenheter skulle det kunna medföra ”allvarliga störningar i aktieomsättningen”.⁴⁵ Men varför skulle allvarliga störningar i aktieomsättningen uppstå? Ett exempel skulle kunna vara problemet med att avgöra vem som innehar den särskilda aktierätten. Se 4.3.

4.3 Problem att avgöra vem som innehar den särskilda aktierätten

Ytterligare ett skäl mot att tillåta överlåtelser av, t ex rösträtten, är att det skulle kunna medföra svårigheter med att avgöra vem som egentligen har denna rösträtt.⁴⁶ För bolaget skulle det kunna bli såväl besvärligt som tidskrävande att utreda vem som i det enskilda fallet skulle vara berättigad att utöva den aktierätt det är fråga om.⁴⁷

4.4 Ny förvärvares ställning

Ett annat skäl är att en rösträttsöverlåtelse åtminstone inte kan få verkan gentemot en ny aktieförvärvare. Det är bara vissa särskilda begränsningar i aktieägarens befogenheter, t ex hembudsskyldighet i enlighet med 3 kap 3 § ABL, som kan kvarstå efter en överlåtelse. Förvärvaren behöver inte underkasta sig några andra inskränkningar i aktierätten.⁴⁸ Om splittring vore tillåtet torde det uppkomma en hel del tvister mellan befogenhetsförvärvare, t ex rösträttsförvärvare, och totalförvärvare.⁴⁹ Roos anser dock att detta problem skulle kunna lösas genom att deposition föreskrivs under splittringstiden.⁵⁰

4.5 Kringgående av lag

I förarbetena till 1944 års ABL ansåg man att en splittring av rösträtten från de övriga befogenheterna i aktierätten skulle kunna öppna möjligheter för kringgående av lag.⁵¹ Man ville sålunda undvika kringgående av t ex regler om förvärvsförbud och minoritetsskyddsregler.⁵² Roos anser dock att argumentet är svagt då det av lagtekniska skäl inte behöver vara särskilt

⁴⁵ Nial, Johansson, 1998, s. 263.

⁴⁶ Roos, s. 195.

⁴⁷ Olsson, s. 42.

⁴⁸ Roos, s. 195.

⁴⁹ Olsson, s. 42.

⁵⁰ Roos, s. 196.

⁵¹ SOU 1941:9, s. 41.

⁵² Sandström, s. 5.

svårt att anpassa den aktuella lagstiftningen till en legal
splittringsmöjlighet.⁵³

⁵³ Roos, s. 196.

5 Testamentariskt nyttjande- och avkomsträtt

5.1 Inledning

Ett undantag från splittringsförbudet hittar man i 3 kap 15 § ABL. Enligt stadgandet kan aktierätten splittras genom testamente. En person kan inneha äganderätten medan en annan innehar nyttjande- eller avkomsträtten till aktierna. Den person som i ett sådant fall erhåller nyttjande- eller avkomsträtten har även rätt att i bolaget företräda aktierna, d v s rösträtt, om testamentet innehåller bestämmelse om detta.

Enligt Prytz, Tamm utgör detta en begränsad överlåtelse av rätten till framtida utdelning, eftersom äganderätten och avkastningsrätten tillfaller olika personer genom att testamentet ger nyttjande⁵⁴- eller avkomsträtten⁵⁵ till en person utan att denne samtidigt är aktieägare.⁵⁶ För ytterligare diskussioner om begränsad överlåtelse av rätten till framtida utdelning, se 7.5.

3 kap 15 § ABL är det enda fastställda undantaget från splittringsförbudet. Det är därför av stort intresse för min undersökning att noggrant analysera undantaget och skälen för det.

5.2 NJA 1940 s 698

Undantaget härrör ursprungligen från NJA 1940 s 698:

”W hade i ett testamente tillerkänt sin hustru avkastningen av viss del av kvarlåtenskapen. Äganderätten och den återstående avkastningen skulle tillkomma bröstarvingarna. I kvarlåtenskapen ingående aktier i två familjebolag skulle vara deponerade i bank under hustruns livstid. Rösträtten skulle utövas av dem som hade nyttjanderätten till ifrågavarande aktier.

Vid styrelsesammanträden i ifrågavarande två bolag begärde hustrun att bli antecknad som röstberättigad för de aktier som hon uppbar avkastningen av. Bröstarvingarna gjorde gällande att de istället borde införas i aktieboken

⁵⁴ Rätt för en person att bruka annan tillhörig egendom, se Bergström m fl, s. 116. Eftersom nyttan av ett värdepapper ofta är avkomsten betecknas, i vissa testamenten, avkomsthavaren omväxlande som avkomsttagare och nyttjanderättshavare, se Stenbeck m fl, s. 514.

⁵⁵ Rätt till avkastning av en, i det här fallet, testamenterad egendom, se Bergström m fl, s. 116. Ibland erhåller avkomsttagaren bestämmanderätten avseende omplacering, se Stenbeck m fl, s. 514.

⁵⁶ Prytz, Tamm, s. 164f.

som röstberättigade ägare till dessa aktier. Bolagsstyrelserna lämnade såväl hustruns som arvingarnas framställning utan bifall.

Hustrun instämde det ena bolaget jämte arvingarna till domstol och yrkade att bolaget skulle föreläggas att registrera henne såsom ägare till aktierna samt att hon skulle förklaras vara röstberättigad framför arvingarna. (I ett annat ej refererat mål med likartad utgång instämde det andra bolaget och arvingarna.) Käranden åberopade i målet utlåtanden av Nial och Skarstedt. RR ogillade kärandens talan, eftersom endast förändringar i äganderätten skall införas i aktiebok. Äganderätten tillkom arvingarna enligt testamentet. Rösträtten kan enligt lag blott utövas av ägarna och testamentsbestämmelsen om hustruns rösträtt kunde därför ej vinna tillämpning.

HovR biföll emellertid hustruns talan; domstolen konstaterar först, att testamentet har blivit godkänt av arvingarna och fortsätter: ”den rätt (hustrun) sålunda erhållit är sådan att hon får anses äga att – sedan erforderliga åtgärder vidtagits till tryggnad av (arvingarnas) rätt till aktierna – få dessa i bolagets aktiebok på sig registrerade.” Även HD ansåg att hustrun på grund av testamentets föreskrifter ”måste anses berättigad till sådana åtgärder som sätta henne i stånd att begagna den henne sålunda tillerkända rätten att företräda aktierna”. Domslutet avvek från HovR:s såtillvida, att styrelsen förelades att införa såväl hustrun som arvingarna i aktieboken, varvid hustrun skulle äga utöva rösträtten för aktierna.”⁵⁷

Just R Gyllenswärd utvecklade sin mening närmare:

”Då redan den rättshandling varigenom ägarens rätt uppkommit innefattar föreskrifter som i enlighet med testamentslagens anvisningar inskränka hans rätt att företräda aktien och för nyttjanderättshavarens livstid överlämnar denna befogenhet åt honom, skulle det framstå såsom föga rimligt om icke föreskrifterna vore bindande i förhållande till de båda testamentstagarna och tillämpliga även gentemot bolaget ... Nyttjande- eller avkomsträttshavaren utövar i verkligheten en så omfattande del av de för aktierätten karakteristiska funktionerna att ägaren ekonomiskt sett kan sägas i det väsentligaste inneha blott en formell rätt så länge nyttjande- eller avkomsträtten gäller.”⁵⁸

Enligt Roos gjorde HD ett undantag från de formella reglerna p g a den testamentariska nyttjanderättshavarens starka ställning samt behovet av att kunna verkställa testamentet. Domstolen fyllde helt enkelt en lucka i lagstiftningen som uppstått p g a bristande överensstämmelse mellan testamentsrättens och aktiebolagsrättens regler.⁵⁹ Undantaget anses i doktrinen som befogat p g a rimlighets skull.⁶⁰

⁵⁷ Roos, s. 242f.

⁵⁸ NJA 1940 s 698, s. 705f.

⁵⁹ Roos, s. 243f.

⁶⁰ Kedner, Roos, s. 96.

5.3 Fall då testamentsföreskrifter saknas

Om testamentsföreskrifter saknas finns regler i ÄB 12 kap 2-9 §§ som skall gälla i fall då någon i ett testamente fått nyttjanderätt till egendom och äganderätten till samma egendom skall tillfalla någon annan vid testators död eller senare. Reglerna säger bl a att nyttjanderättshavaren skall förvalta egendomen, ta hänsyn till ägarens intresse, samt inte överlåta nyttjanderätten. Ägaren kan inte utan nyttjanderättshavarens tillstånd avyttra egendomen. Om nyttjanderättshavaren skulle vanvårda egendomen skall denne ställa säkerhet eller så kan egendomen ställas under förvaltning av god man. I fall testamentet inte reglerat hur förvaltningen skall gå till finns bestämmelser i ÄB 12 kap 11 § om testamentarisk avkomsträtt. Egendomen skall då sättas under förvaltning av god man för att trygga avkomstagarens rätt.

5.4 Föreskrift i testamente om rätt att företräda aktie

Det torde vara svårt att dra en tydlig gräns mellan testamentarisk nyttjanderätt och avkomsträtt till aktier. Aktierna torde i sådana fall alltid nedsättas i förvar hos notariatavdelningen hos en bank eller liknande inrättning. Oavsett vilken beteckning som används i testamentet bör man genom en testamentsföreskrift tillägga nyttjande- eller avkomsthavaren rätten att företräda aktierna, vilket tillerkänns verkan enligt ABL 3 kap 15 § 1 st. När en nyttjande- eller avkomsträttshavare som med stöd av testamentsföreskrift företräder aktier enligt ABL 3 kap 15 § får denne inte betraktas som ställföreträdare för aktieägaren. Rösträtten utövas främst i eget intresse även om han enligt ÄB 12 kap 3 § är skyldig att ta hänsyn till ägarens intresse.⁶¹

5.5 Införing i aktiebok och kallelse till stämma

Enligt ABL 3 kap 15 § 2 st skall nyttjande- eller avkomsträttshavaren införas i aktieboken. Äganderättsförvärvet skall också införas. Såväl aktieägaren som nyttjande- eller avkomsträttshavaren kan göra anmälan om införing i aktieboken.

En nyttjande- eller avkomsträttshavare erhåller legitimation genom införingen i aktieboken. Legitimationen ger denne möjlighet att rösta och delta i bolagsstämmor samt utöva t ex minoritetsrättigheter och klandra bolagsstämmebeslut. Därför är det inte aktieägaren utan nyttjande- eller avkomsträttshavaren som skall få kallelse till bolagsstämman.⁶²

⁶¹ Kedner, Roos, s. 96f.

⁶² a a, s. 97.

5.6 Ekonomiska befogenheter och överlåtelse

Nyttjande- eller avkomsträttshavaren har naturligtvis rätt att erhålla utdelning medan värdet av erhållna fondaktier, teckningsrätter och rätten till återbetalning av aktiekapital eller likvidationskvot tillkommer aktieägaren. Befogenheten för nyttjande- eller avkomsträttshavaren att företa förvaltningsåtgärder vad gäller kapitaltillgångarna är beroende av föreskrifter i testamentet. Har denne inte fri förvaltningsrätt gäller ÄB 12 kap. Frågan är då hur man skall göra med teckningsrätter. Lämpligaste förvaltningsåtgärden torde normalt vara försäljning, medan omplacering kan diskuteras om aktierna ingår i en större förmögenhet. Om testamentet inte innehåller särskild föreskrift kräver dylik åtgärd ägarens samtycke, enligt ÄB 12 kap 4 §.

Reglerna om godtrosförvärv gäller om en nyttjanderättshavare skulle missbruka den legitimation som besittningen av aktiebrev medför och överlåta aktierna. Anteckning om nyttjande- eller avkomsträtt sker inte på aktiebrev p g a att man vill undvika att komplicera förfarandet och regelsystemet rörande aktieförvärv i onödan.⁶³

5.7 Sammanfattande synpunkter

NJA 1940 s 698 ligger till grund för det enda fastställda undantaget från splittringsförbudet enligt gällande rätt. Undantaget är numera infört i 3 kap 15 § ABL. Som vi kommer att se längre fram finns det många situationer där ytterligare undantag från splittringsförbudet har diskuterats. Några andra undantag har dock ännu inte godtagits och skälet har framförallt varit att något praktiskt behov för avvikelse inte funnits. Roos förklarar, som ovan nämnts, utfallet i NJA 1940 s 698 med att det fanns ett behov av att kunna verkställa testamentet. Rimlighetsskäl har ju också framförts som en förklaring till domen. Prytz, Tamm hävdar därför att splittringsförbudet ”bör ses som en flexibel grundprincip, från vilken undantag kan medges om vägande praktiska skäl talar för det.”⁶⁴ Detta är således utgångspunkten för de härpå följande diskussionerna.

⁶³ Kedner, Roos, s. 97f.

⁶⁴ Prytz, Tamm, s. 170.

6 Särskilt om vissa situationer som påverkas av splittringsförbudet

6.1 Gåvor med förbehåll om nyttjanderätt, avkomsträtt eller rösträtt

En situation som liknar den vid testamentariska nyttjande- och avkomsträtter är när aktier ges bort med förbehåll att givaren eller annan skall ha kvar nyttjande- eller avkomsträtten. Just R Gyllenswärd, som tillhörde majoriteten i NJA 1940 s 698, tillade till närmare utveckling av sin mening i omnämnda mål att "...vad här anförts med avseende å testamentarisk nyttjande- eller avkomsträtt icke följer att enahanda betraktelsesätt kan anläggas jämväl beträffande gåvor eller andra överlåtelser mellan levande."⁶⁵ Uttalandet har naturligtvis viss tyngd men kan inte anses vara bindande för lägre instanser.⁶⁶ Risk för kringgående av regler kan möjligen uppkomma om ett undantag för gåvosituationen skulle införas. Farhågorna torde dock inte vara så stora vid gåvor till make eller bröstarvingar där givaren förbehåller sig nyttjande- eller avkomsträtten och rätten att företräda aktierna.⁶⁷ En annan risk är konflikter med senare förvärvare av bortskänkta aktier.⁶⁸ En utvidgning av regeln i ABL 3 kap 15 § till att omfatta även gåvor har hittills inte skett och det beror särskilt på det förmodade obetydliga behovet av dylika arrangemang.⁶⁹

Roos, som diskuterar gåvosituationen enbart med rösträtten i åtanke, är av samma åsikt. Han menar att splittringsförbudet stoppar förfarande där givaren förbehåller sig rösträtten.⁷⁰ Man kan ifrågasätta behovet av ett undantag till splittringsförbudet i dessa fall, dels p g a att gåvotagarna ofta är underåriga och givaren deras förmyndare vilket medför att rösträttsproblem inte uppstår förrän mottagarna blivit myndiga och dels torde den nära sociala relationen mellan givare och mottagare medföra att det inte uppkommer problem vad gäller vem som egentligen är röstberättigad.⁷¹

⁶⁵ NJA 1940 s 698, s. 707.

⁶⁶ I England talar man om "obiter dictum", d v s att uttalandet ifråga bara har "persuasive authority" eftersom det inte baseras på fakta i målet och därför inte är nödvändigt för utgången.

⁶⁷ Kedner, Roos, s. 96f.

⁶⁸ Roos, s. 250.

⁶⁹ Kedner, Roos, s. 96f. Stenbeck, m fl anser också att splittringsförbudet gäller i gåvofallet då det annars föreligger risk för "vådor" samt kringgående av lagregler som är anslutna till principen om en akties odelbarhet. Se Stenbeck, s. 514f.

⁷⁰ Se not 141 angående NJA 1972 s 29.

⁷¹ Roos, s. 249.

Visserligen skulle man nog ändå kunna föreställa sig gåvosituationer där det finns ett praktiskt behov av en splittringsmöjlighet. Det har funnits ett förslag på att införa ett undantag från splittringsförbudet vid gåvor av aktier till maka eller bröstarvinge.⁷² Utan att närmare precisera sig återopade man i förslaget att det fanns ett praktiskt behov för införandet av ett undantag.⁷³ Avsikten med att skänka aktier till närstående är, enligt Roos, vanligen att undgå beskattning. Roos hävdar dock att arrangemanget oftast är egalt ur skattesynpunkt.⁷⁴ Om så är fallet idag är för mig okänt.

6.2 Undantag med anknytning till ABL 3 kap 12 §

I avstämningsbolag⁷⁵ är aktiebrev och andra aktierättsliga värdepapper avskaffade. Istället sker vinstutdelning till dem som på en viss avstämningsdag är införda i aktieboken eller i en förteckning enligt ABL 3 kap 12 §. Systemet med avstämningsbolag medför stora kostnadsbesparingar och förenklingar då den svårhanterliga mängden kuponger försvinner. Aktiebrev behöver inte uppvisas och stämplas vid nyemission och emissionsbevis behöver inte heller utsändas. Ett bolag blir ett avstämningsbolag genom att ta in ett avstämningsförbehåll i bolagsordningen.⁷⁶ I praktiken är det framför allt bolag som vill ha sina aktier noterade på börsen som blir avstämningsbolag.⁷⁷

ABL 3 kap 12 §, som gäller avstämningsbolag, säger att den som med skriftlig handling⁷⁸ eller genom uppgift på avstämningskonto visar att han på ett uppdrag, pantsättning, villkor i testamente, eller villkor i gåvobrev har rätt att istället för den i aktieboken införda aktieägaren lyfta utdelning, ta emot ny aktie vid fondemission samt utöva företrädesrätt vid emission på begäran skall upptas i en särskild förteckning. Sålunda kan testamentstagare, uppdragstagare, panthavare, samt gåvotagare bli legitimerade att uppbära vinstutdelning genom att bli inskrivna i en sådan förteckning.⁷⁹

⁷² SOU 1958:27, s. 153.

⁷³ SOU 1958:27, s. 203. Någon proposition om ändringar i enlighet med förslaget lades aldrig fram, vilket sannolikt berodde på att det kort tid efter förslagets framläggande kommit upp önskemål om ett nordiskt samarbete angående aktiebolagsrätten. Se SOU 1971:15, s. 75. Huvudsyftet med SOU 1971:15 var nordisk rättslikhet, se betänkandet s. 106.

⁷⁴ Roos, s. 251.

⁷⁵ Jfr Kupongbolag, d v s bolag där aktiebrev och andra aktierättsliga värdepapper används som medel för att överlåta aktie eller ur aktie uppkomna ekonomiska rättigheter. Att de omnämns som kupongbolag beror på att aktiebrev är försedda med kuponger, mot vilka fastställd vinstutdelning utbetalas och som också kan användas vid överlåtelse av rätten till denna utdelning. Den stora mängden av särskilt mindre aktiebolag tillhör kupongbolagen, se Nial, Johansson, 1998, s. 271f.

⁷⁶ Nial, Johansson, 1998, s. 272.

⁷⁷ a a, s. 278.

⁷⁸ Ett avtal mellan aktieägaren och uppdragstagaren respektive panthavaren som visar på den rätt som tillkommer denne, se Karnov 1998/99, band 1, s. 1191, not 211.

⁷⁹ Prytz, Tamm, s. 165.

Syftet med stadgandet är inte att skapa ett undantag till splittringsförbudet utan regeln ersätter endast i legitimationsavseende ägarregistrering beträffande utdelning m m. De ekonomiska befogenheterna får inte definitivt avskiljas från aktien och förvaltningsbefogenheterna.⁸⁰ Fredsberg menar att paragrafen skall ses som en teknisk anvisning som råkat få en generös formulering.⁸¹ Prytz, Tamm hävdar att ABL 3 kap 12 § kan ge stöd för att det i de fyra fall som anges i paragrafen ges rätt till något mer långtgående splittring än i övriga fall och för panthavare torde undantaget från splittringsförbudet vara särskilt långtgående.⁸² VPC torde knappast i sin praxis vid införingen i förteckningen beakta den oklarhet som råder i frågan om hur omfattande en överlåtelse av ekonomiska rättigheter utan överlåtelse av själva aktien kan vara.⁸³

6.3 ABL 3 kap 14 §

När aktie i kupongbolag övergår till ny ägare och denne fått aktiebrevet med utdelningskupongerna i sin besittning har han rätt till aktierättens alla ekonomiska befogenheter, t ex rätt till vinstutdelning. Men innan han införs i aktieboken har han inte rätt att utföra några förvaltningsbefogenheter, t ex rätt att rösta, enligt ABL 3 kap 14 §. Den tidigare ägaren innehar dock inte heller några förvaltningsbefogenheter. I denna situation är alltså aktierätten *inte* splittrad mellan två personer.⁸⁴

6.4 ABL 3 kap 16 §

ABL 3 kap 16 § säger att om aktier ingår i en värdepappersfond skall i aktiebrev och i aktieboken istället för fondandelsägarna införas det fondbolag som förvaltar fonden, jämte fondens beteckning. Normalt är det endast aktieägare som får tas upp i aktiebrev och aktiebok. Undantaget för värdepappersfonder betingas av att fondandelsägarna visserligen är ägare till de i fonden ingående aktierna, men eftersom fondbolaget utövar alla aktierätter skall detta införas i aktieboken.⁸⁵ Denna regel står inte i strid mot splittringsförbudet.⁸⁶

⁸⁰ Nial, Johansson, 1998, s. 284.

⁸¹ Fredsberg, s. 173.

⁸² Prytz, Tamm, s. 165.

⁸³ Nial, Johansson, 1991, s. 261f. Denna passus finns inte med i 7 uppl, (1998).

⁸⁴ Nial, Johansson, 1998, s. 265.

⁸⁵ Karnov 1998/1999, band 1, s. 1192, not 234.

⁸⁶ Nial, Johansson, 1998, s. 265.

6.5 Överlåtelse av rätt att delta i nyemission eller fondemission

Det är möjligt att överlåta rätten att delta i en beslutad ny- eller fondemission. Löpande emissionsbevis, s k teckningsrätts- och delbevis, brukar utges för att underlätta sådana överlåtelser. Det finns ett rättsfall i svensk praxis, NJA 1919 s 413, som berör frågan om överlåtelse av rätten att delta i beslutad fondemission:

På bolagsstämman den 17 mars 1916 i Malmö Läderfabriksaktiebolag beslöts om en fondemission, vilken innebar att för varje två gamla aktier skulle aktieägarna erhålla en ny aktie, en s k gratisaktie. Aktiekapitalet ökades samtidigt genom överflyttning av kapital från dispositionsfonden. 1 april 1916 sålde L tio aktier till Sydsvenska Kreditaktiebolaget. Gratisaktierna utlämnades först den 30 juni samma år. Efter försäljningen av sina aktier hävdade L att han fortfarande hade rätt att erhålla fem stycken gratisaktier eftersom han menade att försäljningen inte omfattade dessa aktier. RR menade dock att, då försäljningsavtalet inte sade något annat, försäljningen även omfattade rätten till gratisaktierna. HD fastställde RR:s dom.

L hade alltså i försäljningsavtalet, med rättslig verkan, kunnat förbehålla sig rätten till de beslutade gratisaktierna som skulle utlämnas senare.

Kan man överlåta rätten att delta i en *framtida* ökning av aktiekapitalet som det ännu inte beslutats om? Doktrinen anser att då något praktiskt behov för sådana överlåtelser inte finns torde splittringsförbudet gälla beträffande rättigheter av detta slag.⁸⁷

6.6 Överlåtelse av aktier belagda med hembud

Aktiebolagskommittén har närmare granskat situationen vid överlåtelse av aktier belagda med hembud.⁸⁸ Hembudsförbehåll torde finnas i bolagsordningen för uppemot 90% av alla svenska aktiebolag. En olägenhet med hembudsförbehåll är den s k passiviseringen av rösträtten under lösningsperioden. Innan lösningsfrågan avgjorts kan varken överlåtaren, förvärvaren eller den/de som är lösningsberättigade rösta för aktierna. Ett skiljeförfarande om lösningsrätten eller lösenbeloppets storlek kan ta flera år i anspråk. Detta kan leda till oönskade konsekvenser för bolaget. Om aktieposten det rör sig om är av viss storlek kan vissa beslut inte fattas av bolagsstämman, t ex ändring av bolagsordningen som kräver samtycke av aktieägare med minst 90% av samtliga aktier. En annan konsekvens kan bli

⁸⁷ Kedner, Roos, s. 19. Det finns inte heller behov av undantag för överlåtelser av rätt att uppbära likvidationskvot i en framtida ännu inte beslutad likvidation, se Nial, Johansson, 1998, s. 264.

⁸⁸ SOU 1997:22, s. 207ff.

att minoriteten får makten över bolagsstämmans beslut under den tid som lösningsfrågan avgörs. Kommittén vill därför ändra reglerna.

En lösning skulle kunna vara att i lag ange vem som kan utöva rösträtten till dess att frågan om lösningsrätten har avgjorts. Det är dock inte självklart vem som i så fall borde tilläggas rösträtten. Om man låter den tidigare aktieägaren utöva rösträtten skulle det strida mot splittringsförbudet. Om man låter förvärvaren utöva rösträtten kan det föra med sig att just den som hembudsförbehållet avser att hindra från att bli aktieägare i bolaget under hembudstiden får möjligheten att utöva en aktieägars rätt i bolaget. Problemet bör således inte lösas i lag på så sätt som ovan diskuterats. Istället bör aktieägarna i varje enskilt bolag själva avgöra vem som skall få rösta för aktien under hembudstiden – överlåtaren eller förvärvaren.

Man föreslår således från kommitténs sida att ”ett hembudsförbehåll alltid skall innehålla en föreskrift om vem som skall kunna utöva rösträtt för en hembudspflichtig aktie under tiden från det att aktien övergått till en ny ägare och till dess att den definitiva ägaren är införd i aktieboken.”⁸⁹ Avsikten är att även den som avhänt sig sina aktier genom bestämmelse i bolagsordningen skall kunna ges rätt att utöva rösträtt.⁹⁰ Detta skulle i så fall innebära ett undantag från splittringsförbudet.

6.7 Koncerndefinitionen i ABL 1 kap 5 §

1995 anpassades koncerndefinitionen i aktiebolagslagen till föreskrifterna i EG:s sjunde bolagsdirektiv.⁹¹ Av 1 kap 5 § ABL framgår att ett aktiebolag är moderbolag och en annan juridisk person är dotterföretag, om aktiebolaget

1, ”*innehar* (min kursivering) mer än hälften av rösterna för samtliga aktier eller andelar i den juridiska personen...”

Rekvisitet ”*innehar*” i denna punkt bör kommenteras med anledning av splittringsförbudet. I den tidigare koncerndefinitionen beaktades endast rösträtt som var förenad med äganderätt till aktierna eller andelarna p g a just splittringsförbudet. Enligt gällande svensk rätt medför inte t ex pantsättning av svenska aktier att rösträtten övergår till panthavaren.⁹² Enligt EG:s sjunde bolagsdirektiv krävs det dock inte att ”*innehavet*” av rösträtten är förenad med äganderätt. Att rekvisitet ”*innehar*” numera används innebär att aktieinnehav i utländska företag där splittring, p g a t ex pantsättning, är tillåten skall medräknas. Det avgörande är om moderföretaget har rätt att förfoga över mer än 50% av rösterna. I förhållanden mellan svenska aktiebolag har förändringen ingen betydelse.⁹³

⁸⁹ SOU 1997:22, s. 209.

⁹⁰ Nial, Johansson, 1998, s. 265.

⁹¹ Rådets sjunde direktiv av den 13 juni 1983 om sammanställd redovisning, 83/349/EEG.

⁹² se 8.3.4.

⁹³ Prop 1995/96:10, del II, s. 111 och s. 177.

6.8 Sammanfattande synpunkter

I detta kapitel har jag försökt ta upp ett antal fall i svensk rätt som påverkas av splittringsförbudet. Sammanfattningsvis kan sägas att gåvosituationen f n inte utgör något undantag från splittringsförbudet, beroende på att det inte finns något behov av att göra avvikelser från huvudprincipen. 3 kap 12 § utgör inte heller något undantag. Möjligen kan man dra slutsatsen att undantag ligger närmare till hands i de fall som nämns i paragrafen än i andra fall. Undantag för överlåtelse av rätten att delta i en framtida ökning av aktiekapitalet som det ännu inte beslutats om medges inte heller. Återigen beror det på att det inte finns något praktiskt behov för sådana överlåtelser.

Hembuds-fallet är dock kanske ett fall där det finns behov för ett undantag. Detta för att undvika problemet med passiviseringen av rösträtten under lösningsperioden. Om splittringsförbudet ska ses som en flexibel grundprincip torde goda skäl till ytterligare undantag från splittringsförbudet kunna uppkomma i framtiden särskilt eftersom näringslivet hela tiden skapar nya situationer som lagstiftaren inte alltid har kunnat förutse.

Förändringen i koncerndefinitionen är också av visst intresse när man diskuterar eventuella undantag från splittringsförbudet. Inte minst tyder förändringen i definitionen på att harmoniseringsprocessen av bolagsrätten i Europa kan medföra att splittringsförbudet kommer att luckras upp i framtiden.

7 Splittringsförbudet vid överlåtelse av vinstutdelning

7.1 Definition av "rätten till vinstutdelning"

En av de ekonomiska befogenheter som ingår i aktierätten är rätten till vinstutdelning. "Rätten till vinstutdelning" innebär ett anspråk på att fortlöpande erhålla del i den av bolagsstämman beslutade vinstutdelningen.⁹⁴

7.2 Överlåtelse av redan beslutad vinstutdelning

Det står inte i strid med splittringsförbudet att som aktieägare överlåta ett redan uppkommet och sålunda från aktien skilt anspråk som t ex rätten till redan beslutad vinstutdelning. Vi har då att göra med en fordringsrätt och i så fall rör det sig enbart om överlåtelse av en vanlig fordran. Däremot går det inte att överlåta hela den i aktien liggande rätten som är grunden till sådana anspråk, d v s rätten till del i *all* framtida utdelning.⁹⁵ Vi kan alltså här skilja mellan fordringsrätt och aktierätt.⁹⁶

7.3 Överlåtelse av framtida vinstutdelning genom avtal

Istället för att överlåta all framtida utdelning kan en aktieägare förbinda sig genom avtal att till avtalspart utbetala de framtida utdelningsbelopp han erhåller från bolaget under en viss tid. Detta innebär då inte någon verklig splittring av aktien utan utgör en obligationsrättslig förpliktelse. Förpliktelsen gäller då bara mellan personerna ifråga och inte gentemot bolaget. Avtalet binder naturligtvis inte ny ägare av aktien såvida inte medgivande ges av denne.⁹⁷

⁹⁴ Prytz, Tamm, s. 159. Författarna inför också nya begrepp såsom "utövanderätt" och "passiv rätt" i diskussionen om hur "rätten till vinstutdelning" ska definieras. Med hänsyn till annan doktrin och den begreppsförvirring som därmed kan uppstå avstår jag från att djupare analysera dessa nya begrepp. Dock tas något om begreppet "passiv rätt" upp i avsnittet om återbetalning av villkorade aktieägartillskott, se 7.7.

⁹⁵ Nial, Johansson, 1998, s. 263f.

⁹⁶ Prytz, Tamm, s. 159.

⁹⁷ Nial, Johansson, 1998, s. 264.

7.4 Överlåtelse av framtida vinstutdelning i kupongbolag

I doktrinen har det förts en diskussion om splittringsförbudet vid överlåtelse av framtida vinstutdelning. För överlåtelse av framtida vinstutdelning i kupongbolag blir frågan något komplicerad p g a 2 kap 24 § 2 st i lagen (1936:81) om skuldebrev, som berör det fall att kupong utan samband med aktiebrevet överlåtits innan beslut om utdelning. Vid paragrafens tillkomst övervägdes dock inte närmare frågan om det aktiebolagsrättsliga splittringsförbudet. Man framhöll bara att överlåtelse innan beslutad utdelning har en spekulativ karaktär och att lagstiftningen inte bör underlätta detta.⁹⁸ Lagrådet har påpekat att det normala är att kuponger blir föremål för självständiga förvärv först sedan utdelningen har beslutats och kupongerna får karaktär av verkliga fordringsbevis.⁹⁹

Rodhe menar att som en helhet kan inte rätten till framtida vinstutdelning överlåtas för sig, men om utdelningskuponger utfärdats kan en viss kupong överlåtas för sig. Kupongen representerar då ”rätten att utfå ett belopp, som redan är bestämt eller kommer att bestämmas av bolagsstämman”.¹⁰⁰ Kupongen kommer att betraktas som ett skuldebrev eftersom den blivit skild från aktiebrevet och således finns reglerna om utdelningskuponger i skuldebrevslagen.¹⁰¹

Olsson menar att utdelningskuponger kan överlåtas före det att bolagsstämman konkretiserar deras innehåll. Genom att ge ut sådana kuponger har bolaget nämligen förbundit sig att inte prestera till någon annan än innehavaren av kupongerna. Om däremot kuponger inte har utfärdats uppstår en befogenhetsförvärvares rätt först då vederbörligt beslut fattats.¹⁰² Prytz, Tamm anser att när det gäller utdelningskuponger torde det finnas förutsättningar för överlåtelser innan bolagsstämman beslutat och fastställt utdelningen.¹⁰³ Sålunda skulle detta i så fall kunna utgöra ett undantag till splittringsförbudet.

7.5 Begränsad överlåtelse av framtida vinstutdelning

En totalöverlåtelse av framtida anspråk på vinstutdelning, som riktas gentemot bolaget, är inte tillåtet enligt splittringsförbudet. Men kan man t ex överlåta framtida anspråk under ett visst antal år framöver utan att det blir fråga om en totalöverlåtelse? Frågan om i vilken mån och med vilken

⁹⁸ NJA II 1936, s. 101.

⁹⁹ Prop 1993/94:50, bilaga 3, s. 434.

¹⁰⁰ Rodhe, s. 147.

¹⁰¹ a a, s. 147

¹⁰² Olsson, s. 43

¹⁰³ Prytz, Tamm, s. 167.

rättsverkan en överlåtelse kan ske som inte innebär en totalöverlåtelse har överlämnas till rättsvetenskap och rättstillämpning.¹⁰⁴ En begränsad överlåtelse av framtida vinstutdelning behöver inte strida mot delägaridén. Aktieägaren förlorar inte sitt ekonomiska intresse i bolaget eftersom rätten till vinstutdelning återfås efter splittringens upphörande.¹⁰⁵

Nial har i andra upplagan av sin bok antagit att en begränsad överlåtelse av utdelning de närmast följande fem åren skulle kunna vara möjlig.¹⁰⁶ I den femte upplagan sägs dock att detta är en helt godtycklig gräns och det riktiga torde vara att inte godkänna överlåtelse av ännu inte beslutad utdelning. Detta skulle gälla särskilt i avstämningsbolag där ju utdelningskuponger inte utfärdas.¹⁰⁷ Möjlighet till avvikelse skulle ev kunna medges under en begränsad tid om utdelningen kan beräknas med relativ säkerhet, t ex då förslag till vinstutdelning framlagts av styrelsen. Dessutom skulle det finnas en möjlighet att göra undantag för en aktieägare, då utdelningen beslutats för ett räkenskapsår, att överlåta nästa räkenskapsårs vinstutdelning. Nial, Johansson, som sedan tog bort denna del i senare upplagor, motiverade de eventuella undantagen med att splittringen var obetydlig och risken för olämplig spekulation liten.¹⁰⁸ I sjunde upplagan sägs bara helt enkelt att splittringsförbudet principiellt möjligen bör upprätthållas men att vissa avvikelser skulle kunna medges och då t ex när det handlar om en begränsad tid.¹⁰⁹

Lagrådet har påpekat att med hänsyn till splittringsförbudets betydelse bör det inte vara möjligt i kupongbolag att med verkan mot bolaget överlåta rätten till framtida vinst i begränsad omfattning. Möjligen kan det undantag som Nial, Johansson för fram avseende nästa räkenskapsårs vinstutdelning vara en avvikelse som kan godtas. För avstämningsbolag kan inga som helst avvikelser göras. Några utdelningskuponger förekommer inte i sådana bolag och avstämningsförbehållet för med sig att bolaget alltid med befriande verkan kan betala utdelningen till den som står upptagen i aktieboken eller i den förteckning som skall föras enligt 3 kap 12 § ABL.¹¹⁰

Kedner, Roos uttalar att splittringsförbudets betydelse för de ekonomiska rättigheterna måste nyanseras p g a att ABL 3 kap 15 § förutsätter att nyttjanderätt till aktier kan upplåtas.¹¹¹ Vad gäller överlåtelser av framtida utdelning anser Lindskog - pantsättning av aktier undantaget - att rättsläget inte är alldeles klart.¹¹²

¹⁰⁴ Stenbeck, m fl, s. 15, SOU 1941:9, s. 40.

¹⁰⁵ Prytz, Tamm, s. 168.

¹⁰⁶ Nial, 1976, s. 64.

¹⁰⁷ Nial, Johansson, 1991, s. 244.

¹⁰⁸ a a, s. 244.

¹⁰⁹ Nial, Johansson, 1998, s. 264.

¹¹⁰ Prop 1993/94, bilaga 3, s. 434.

¹¹¹ Kedner, Roos, s. 19.

¹¹² Lindskog, 1994, s. 70. Jag har inte funnit detta uttalande i upplagan från 1995.

7.6 Pantsättning av framtida vinstutdelning

Enligt ABL 3 kap 12 § framgår att en panthavare kan bli legitimerad att uppbära vinstutdelning. I doktrinen har det förts fram åsikter om att det skulle vara möjligt att pantsätta framtida utdelningar till redan pantsatta aktier utan att det skulle strida mot splittringsförbudet.¹¹³ Nial, Johansson hävdar dock att om framtida utdelning inte kan överlåtas p g a splittringsförbudet kan den inte heller utmätas eller pantsättas.¹¹⁴ Detta har kritiserats av Prytz, Tamm som anser att detta skulle vara en alltför långtgående tolkning av splittringsförbudet. Pantsättning av framtida vinstutdelningar torde kunna ske i de fall där själva aktien pantsatts.¹¹⁵

Att panthavaren skulle vara berättigad att uppbära vinstutdelningen innebär inte i och för sig att denne kan tillgodogöra sig utdelningen med äganderätt.¹¹⁶ I pantavtalet kan dock intas bestämmelse om att panthavaren skall behålla avkastningen i avräkning på kapital och räntor m m.¹¹⁷ Splittringsförbudet torde inte hindra detta då en sådan konstruktion ändå i princip innebär att vinsten tillfaller ägaren men dock som avbetalning på dennes skuld.¹¹⁸

Här bör också påpekas att även andra ekonomiska befogenheter i aktierätten riskerar att splittras vid pantsättning. Wallin menar att in dubio omfattar panträdden även rätten att teckna nya aktier eftersom teckningsrätten kan ha ett ekonomiskt värde som minskar värdet på de pantsatta aktierna.¹¹⁹ Om pantsättaren vill teckna nya aktier bör han vara skyldig att ersätta panthavaren teckningsrättens värde. I realiteten innebär detta detsamma som att panthavaren säljer teckningsrätten till pantägaren. Panthavaren kan realisera teckningsrätterna om pantsättaren inte vill teckna nya aktier. In dubio torde även andra förmåner som ett bolag kan tillerkänna en aktieägare omfattas av panträdden, enligt Wallin.¹²⁰

7.7 Återbetalning av villkorade aktieägartillskott

Splittringsförbudet hindrar inte att en aktieägare genom avtal förpliktar sig att utge belopp till en tillskottsgivare motsvarande den utdelning han erhåller för en aktiepost under viss tid.¹²¹ Tillskottsgivaren kan dock bara hävda sin rätt gentemot aktieägaren. För tillskottsgivaren hade situationen

¹¹³ Lindskog, 1994, s. 70. Jag har inte funnit detta uttalande i upplagan från 1995.

¹¹⁴ Nial, Johansson, 1998, s. 264.

¹¹⁵ Prytz, Tamm, s. 163.

¹¹⁶ Prytz, Tamm s. 165f.

¹¹⁷ Wallin, s. 248.

¹¹⁸ Prytz, Tamm s. 165f.

¹¹⁹ Se NJA 1927 s 185.

¹²⁰ Wallin, s. 248.

¹²¹ Lindskog, JT 1992-93, s. 836f.

varit betydligt bättre om han hade kunnat hävda rätt till utdelning direkt från bolaget.

Prytz, Tamm har en utförlig diskussion om frågan huruvida det är möjligt att göra ett undantag från splittringsförbudet eller inte när det gäller återbetalning av villkorade aktieägartillskott. Återbetalning av villkorade aktietillskott förutsätts bygga på avtalsrättslig grund, ofta sker återbetalningen med stöd av röstbindningsavtal. Sådana avtal är dock inte helt oproblematiska och därför kan det finnas skäl att använda någon annan återbetalningsmetod. Ett alternativ skulle kunna vara att tillskottsgivaren genom avtal med aktieägarna erhåller deras rätt till vinstutdelning. Övertagandet av rätten till vinstutdelning skulle begränsas till ett belopp som motsvarade tillskottet. Återbetalningsmetoden skulle innebära att tillskottsgivaren vid tillskottstillfället erhåller rätt att få del i disponibel vinst gentemot mottagarbolaget av tillskottet.¹²² För detta krävs att tillskottsgivaren erhåller s k aktiv legitimation, se nedan, 7.7.2.

7.7.1 Behovet av undantag för villkoradet tillskott

Behovet av ett undantag till splittringsförbudet i denna situation är inte absolut, eftersom det är möjligt att reglera återbetalning utan splittring. Prytz, Tamm menar ändå att det finns goda skäl för att låta tillskottsgivaren genom avtal med aktieägarna erhålla en begränsad rätt till framtida vinstutdelning.

I jämförelse med röstbindningsavtal undviker man bl a problem med majoritetskrav och risken för att minoriteten försöker hindra genomförandet av ett villkorat tillskott. Tillskottsgivarens återbetalningsanspråk skulle riktas *direkt mot bolaget*, vilket är en naturlig reglering av återbetalningen eftersom tillskottet ju riktade sig mot bolaget. Arrangemanget medför inget negativt för aktieägarna då splittringen är ett led i genomförandet av tillskottet och tillskottet innebär något positivt för aktiebolaget. Prytz, Tamms slutsats blir därför att ett undantag från splittringsförbudet borde medges i dessa fall.¹²³

7.7.2 Aktiv legitimation vid överlåtelse av framtida vinstutdelning

Det är aktieägarna som disponerar över bolagets vinst genom att rösta på bolagsstämman och när bolagsstämman väl har beslutat och fastställt vinstutdelningen får innehavaren av rätten till vinstutdelning en fordringsrätt direkt gentemot bolaget.¹²⁴

¹²² Prytz, Tamm s. 156.

¹²³ a a, s. 170f.

¹²⁴ a a, s. 173.

Såvitt jag har förstått Prytz, Tamm innebär den begränsade överlåtelsen av den framtida vinstutdelningen att tillskottsgivaren åtminstone erhåller en s k passiv rätt eller passiv legitimation att mottaga utdelning.¹²⁵ Detta innebär en rätt att efter utdelningsbeslut bli tilldelad en fordringsrätt avseende beslutad utdelning. Men det är kanske inte tillräckligt för tillskottsgivaren. Denne kan också behöva en rätt att kunna kräva utbetalning av beslutad och fastställd vinstutdelning. För detta krävs s k aktiv legitimation.¹²⁶ När är man då aktivt legitimerad?

7.7.2.1 Kupongbolag

För bolag med aktiebrev och utdelningskuponger, s k kupongbolag, gäller att rätten till framtida vinstutdelning tillkommer en aktieägare genom de kuponger som medföljer aktiebrevet. Om en person förvärvar kupongerna har denne vid uppvisande av dessa rätt till fastställd och beslutad utdelning. Han är då aktivt legitimerad. Vid tillskottstillfället bör således tillskottsgivaren se till att erhålla utdelningskuponger.¹²⁷

7.7.2.2 Aktiebrev utan utdelningskuponger

För bolag med aktiebrev utan utdelningskuponger – men som inte är ett avstämningsbolag - saknas reglering i ABL för vad som gäller angående legitimation för rätt till vinstutdelning. Formell legitimation, d v s innehav av aktiebrevet, torde räcka. Utbetalning kan inte ske med befriande verkan om det finns misstanke om att den som innehar aktiebrevet inte är berättigad ägare.¹²⁸ För tillskottsgivarens del krävs således tradition av aktiebrevet i det här fallet för att han skall bli aktivt legitimerad.¹²⁹

7.7.2.3 Avstämningsbolag

För avstämningsbolag gäller för mottagande av utdelning att legitimation erhålls genom registrering i aktiebok eller i en särskild förteckning som förs parallellt med aktieboken.¹³⁰ Enligt ABL 3 kap 12 § kan, i de fall som nämns i paragrafen, registrering ske i den särskilda förteckningen när aktierättigheter tillkommer på annan än ägaren av aktien. Förutom testamentarisk nyttjande- och avkomsträtt hänvisar paragrafen bl a till fall av pantsättning och gåva. I normalfallet sker registreringen först på det aktiekonto som ingår i avstämningsregistret för att därefter också skrivs in i aktieboken, men registreringen kan även ske direkt i aktieboken. Uppvisande av skriftlig handling krävs för att rättigheterna skall registreras, se ABL 3 kap 12 §. Kan då en tillskottsgivare bli registrerad som berättigad

¹²⁵ Prytz, Tamm, s. 160.

¹²⁶ a a, s. 172.

¹²⁷ a a, s. 173f.

¹²⁸ Rodhe, s. 143.

¹²⁹ Prytz, Tamm, s. 174.

¹³⁰ Prop 1975:103, s. 105ff.

till utdelning? Ett aktiekonto anses även kunna innehålla andra uppgifter än de som framgår direkt av lagtextens lydelse.¹³¹ Det skulle då inte vara helt omöjligt att via införandet i aktieboken ge aktiv legitimation till en tillskottsgivare.¹³²

Som tidigare nämnts sker registrering normalt på ett aktiekonto innan registrering sker i aktieboken. Registreringen utförs av kontoförande institut som erhållit tillstånd från VPC. Det finns naturligtvis en risk att det kontoförande institutet inte beviljar registreringen eftersom ABL 3 kap 12 § enligt ordalydelsen inte säger något om att registrering av en begränsad överlåtelse av rätten till framtida utdelningar skulle vara möjlig. VPC, som har det slutgiltiga ansvaret för registreringsfrågor, torde inte ha tagit ställning till om dylik registrering kan beviljas. Pantsättning skulle kunna vara ett sätt att undvika detta problem, eftersom ABL 3 kap 12 § uttryckligen ger panthavare möjlighet till registrering och därmed aktiv legitimation att uppbära framtida vinstutdelningar.¹³³

7.7.2.4 Behov av lagstiftning

Legitimationsreglerna kan således utgöra ett tekniskt hinder när det gäller överlåtelse av rätt till framtida vinstutdelning. Detta tekniska hinder är kanske inte helt omöjligt att övervinna. I NJA 1940 s 698¹³⁴, som är bakgrunden till det nu lagreglerade undantaget till splittringsförbudet vid testamentarisk nyttjande- och avkomsträtt, ansåg HD att registrering i aktieboken var möjlig trots att det stred mot inskrivningsreglernas ordalydelse. Av rättsfallet framgår att inskrivningsreglerna inte utgör ett självständigt motiv för att upprätthålla splittringsförbudet, men det utgör på intet sätt någon garanti för att HD skulle göra en lika extensiv tolkning av legitimationsreglerna när det gäller villkorade tillskott. Prytz, Tamm efterlyser därför ett klagörande genom lagstiftning.¹³⁵

7.8 RÅ 1991 not 375

Splittringsförbudet kan även ha stor betydelse utanför det aktiebolagsrättsliga området. Detta visar sig i ett skatterättsligt mål, RÅ 1991 not 375, som inte analyserats i någon aktiebolagsrättslig doktrin. Särskilt då antalet rättsfall i svensk rätt som behandlar splittringsförbudet är få torde omnämnda rättsfall vara av intresse.

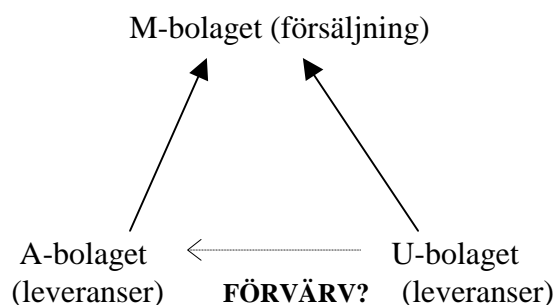
¹³¹ Pettersson, s. 25.

¹³² Prytz, Tamm, s. 175.

¹³³ a a, s. 175.

¹³⁴ Se 5.2.

¹³⁵ Prytz, Tamm, s. 175f.

A-bolaget (A) och U-bolaget (U) ägde 50% av rösterna vardera i M-bolaget (M) och bolagen erhöll royalty från M. På en uppdelning av aktierna i stam- och preferensaktier tillföll 55% av royaltyn till U och 45% till A. Royaltyn utgjorde skattepliktig intäkt för A och U medan den var avdragsgill för M.

U ville sedermera förvärva A:s aktier (värde 875 Mkr – beräknat på synligt substansvärde) i M samt A:s rätt till royalty (värde 50 Mkr – vilket motsvarade ett långsiktigt avkastningsvärde) i M. U begärde därför ett förhandsbesked av riksskatteverket angående inkomstskatt. I ansökan frågade man bl a om U - för det fall A accepterade erbjudandet – hade rätt att fr o m 1992 års taxering och därefter skriva av förvärvskostnaden för royaltyn enligt reglerna för räkningsenlig avskrivning. Riksskatteverkets nämnd för rättsärenden beslutade att vederlaget om (875 + 50) 925 Mkr skulle *i sin helhet* ses som vederlag för aktierna i M. U hade alltså inte rätt att lägga någon del av detta vederlag till grund för avdrag för värdeminskning. Regeringsrätten ändrade inte beslutet.

Riksskatteverkets motivering till beslutet börjar med en redogörelse för ett stora antal komplicerade transaktioner som föregått U:s eventuella förvärv av aktier i A och förvärv av rätten till royalty i A. Redogörelsen mynnar ut i att de medel som tillförs A från M inte har sin grund i någon rätt till royalty i vanlig bemärkelse. I själva verket handlar det om en fördelning av vinst. Då uppstår frågan om det är möjligt att avyttra aktierna för sig och rätten till del i framtida vinst för sig. Svaret är nej, beroende på det aktiebolagsrättsliga splittringsförbudet. Enligt min mening ligger avgörandet helt i linje med tillämpningen av splittringsförbudet i gällande svensk rätt.

7.9 Sammanfattande synpunkter

Rätten till vinstutdelning torde vara den mest centrala av de ekonomiska befogenheterna i aktierätten. Möjligheten att avskilja rätten till vinstutdelning från förvaltningsbefogenheterna har fått stor plats i doktrinen diskussioner om splittringsförbudet. Detta beror sannolikt på ett intresse för och behov av att kunna splittra aktien på detta sätt. Det står helt klart att en överlåtelse av en redan beslutad vinstutdelning inte strider mot

splittringsförbudet. Det går även bra för en aktieägare att genom avtal förbinda sig att utbetala framtida utdelningsbelopp till avtalspart. Detta medför ingen splittring utan en obligationsrättslig förpliktelse.

Den stora frågan rör överlåtelse av framtida utdelning. Total överlåtelse av framtida utdelning är inte förenligt med splittringsförbudet. I kupongbolag verkar det dock finnas en liten öppning för begränsade överlåtelser av framtida vinstutdelning, medan möjligheten för begränsade överlåtelser i avstämningsbolag torde vara mycket små. Rättsläget måste betecknas som oklart. Det har i doktrinen förts fram åsikter om att det skulle vara möjligt att pantsätta framtida utdelning för redan pantsatta aktier utan att det skulle strida mot splittringsförbudet. Doktrinen är dock inte helt enig och därför torde rättsläget inte heller här vara alldeles klart.

Prytz, Tamm argumenterar för ett undantag från splittringsförbudet när det gäller återbetalning av villkorade aktieägartillskott. Tillskottsgivaren skulle överta aktieägarnas rätt till vinstutdelning och denna rätt skulle begränsas till ett belopp motsvarande tillskottet. Eftersom lagstöd och stöd i praxis, så vitt jag vet, saknas bör man nog iaktta stor försiktighet vid dylika arrangemang. Det är viktigt att påpeka att behovet av ett undantag i den här situationen inte är absolut, eftersom det finns möjlighet att reglera återbetalning av villkorade aktieägartillskott utan splittring. Detta, menar jag, talar emot att en domstol skulle medge avvikelser från splittringsförbudet.

RÅ 1991 not 375, ett skatterättsligt mål, illustrerar på ett utmärkt sätt att splittringsförbudet även kan ha stor betydelse utanför det aktiebolagsrättsliga området. I rättsfallet gjordes ett försök att skilja rätten till vinstutdelning från övriga befogenheter i aktierätten då detta skulle medföra en skattemässig fördel. Försöket genomskådades av Riksskatteverket.

8 Splittringsförbudet vid överlåtelse av rösträtt

8.1 Avtal om överlåtelse av rösträtt

För rösträtten innebär splittringsförbudet ett förbud mot att överlåta en aktie utan rösträtt samt förbud att överlåta rösträtten utan att också överlåta aktien. Avtal om att rösträtten skall tillkomma någon annan saknar därför verkan på ett bolagsrättsligt plan.¹³⁶

I ett gammalt franskt rättsfall har, kan man förmoda, ett till tiden begränsat rösträttsförbehåll vid överlåtelse av aktier godtagits. Rättsfallet tas framförallt upp här för att illustrera vad som kommer att diskuteras i denna avdelning.

”Köpare och säljare av en aktiepost överenskom, att aktierna skulle deponeras hos en tredje man intill dess köpeskillingen tillfullo erlagts. När det visade sig att köparen inte skötte sina avbetalningar på köpeskillingen inskred säljarna mot hans rösträttsutövning och fick domstolarna med sig. Som köpeavtalet var utformat behövde säljarsidan ej tåla att köparen utövade rösträtten förrän han fullgjort sina åtaganden.”¹³⁷

8.1.1 NJA 1915 s 590

I svensk rätt kan man inte förbehålla sig rätten att utöva rösträtt efter det att aktien överlåts till köparen. Detta har slagits fast i NJA 1915 s 590:

”O sålde till B 56 st aktier i AB S för en köpeskillning som skulle betalas i olika poster å angivna dagar. O skulle till dess köpeskillingen blivit gulden och vissa andra villkor uppfyllts utöva rösträtt för aktierna. Sedan tre delposter erlagts skulle B äga utbekomma aktierna. B erlade två avbetalningar och lyckades sedermera förmå O att överlämna aktierna, överlätna in blanco, till honom. Den förbehållna rösträtten antecknades härvid i bolagets aktiebok.

B överlät därefter 55 aktier till X och fem andra personer. Sedan O vid bolagsstämma tillerkänts rösträtt för dessa aktier – endast 69 aktier var representerade vid stämman – instämde X och de övriga aktieförvärvarna bolaget och yrkade att de på stämman fattade besluten skulle upphävas såsom olagligen tillkomna. RR biföll klandertalan med motiveringen att ”bolaget icke styrkt, att (X) och hans medparter eller någon av dem vid

¹³⁶ Johansson, s. 494.

¹³⁷ Roos, s. 252, S 1938 I s. 204, Cour de cassation 8.12.1937.

förvärvandet av aktierna ägt kännedom om ovan omförmälda förbehåll, samt vid sådant förhållande bestämmelserna i kontraktet icke kunde förtaga (X) och hans medparter den dem i egenskap av aktieägare i bolaget i lag tillförsäkrade rätt att deltaga i handhavandet av bolagets angelägenheter...”

Svea HovR fann ej skäl göra ändring i RR:s dom. HD fastställde HovR:s domslut med motivering: ”...och som (O):s och (B):s avtal rörande ifrågavarande aktier, vilka transporterade in blanco blivit till (B) överlämnade, måste anses hava inneburit, att denne blivit ägare av aktierna, samt vid sådant förhållande det av bolaget åberopande förbehåll...icke kunnat betaga (X) och hans medparter, sedan de i sin ordning fått 55 av aktierna på sig överlåtna,...rätt att...utöva rösträtt...”¹³⁸

En ny aktieförvärvares ställning påverkas alltså inte av att överlåtaren frånskrivit sig rösträtten. Rösträtten tillkommer alltid den legitimerade ägaren av aktien oavsett avtal. Beslut på bolagsstämma som fattats med hjälp av överlåtarens röster på ett förbehåll såsom i rättsfallet kan klandras. Roos anser dessutom att rättsfallet illustrerar lämpligheten av ett splittringsförbud. Om splittring tillåtes kan det lätt uppkomma tvister mellan rösträttshavare och senare förvärvare.¹³⁹

I situationer där viss del av köpesumman erläggs efter aktieöverlåtelsen lär ofta köpet av aktierna kombineras med pantsättning av dessa aktier. Diskussionen kring splittringsförbudet och pantsättning kommer då in även här.¹⁴⁰

8.1.2 NJA 1972 s 29

Ett annat svenskt rättsfall som handlar om ett försök att förbehålla sig rösträtten vid en aktieförsäljning är NJA 1972 s 29.¹⁴¹ Detta är ett klassiskt rättsfall inom svensk bolagsrätt och kanske det bästa exemplet på splittringsförbudet.

”Strax före jul 1945 sålde Gerard Versteegh 100 aktier i familjens företag Graningeverkens AB till sin 15 årige son, Arend Versteegh. Enligt köpeavtalet fick inte sonen sälja eller pantsätta sina aktier. Dessutom förbehöll sig fadern rösträtten under återstoden av sin livstid. Vid ett eventuellt avtalsbrott skulle köpet gå åter. Syftet med affären var att undvika en kommande arvsskatt höjning. Förbehållen skulle garantera Gerard Versteeghs makt över bolaget trots att han inte längre ägde aktiemajoriteten.

¹³⁸ Referatet taget från Roos, s. 252f.

¹³⁹ Roos, s. 253.

¹⁴⁰ a a, s. 254.

¹⁴¹ Aktieförsäljningen skedde i samband med vissa benefika dispositioner varför t ex Roos behandlar rättsfallet under gåvoavsnittet, se Roos, s. 250. Målet skulle således även vara intressant för diskussionen om splittringsförbudet vid gåva, se 6.1. Notera dock 1, att målet endast varit uppe i Häradsrätten när Roos kommenterade det, 2, att i t ex ingressen till referatet talas det om ”försäljning”, ”säljare” och ”köpare”.

Fem år senare fick Arend köpa ytterligare 92 aktier med samma förbehåll. Avtalsvillkoren vållade inga problem de närmaste åren. Sonen röstade som pappan ville och allt var frid och fröjd.

Men 20 år senare började sonen ifrågasätta förbehållen. Tanken var att den då 35-åriga Arend inom kort skulle efterträda Gerard Versteegh i ledningen för företaget. Frågan var bara när. Pappan ville sitta kvar vid rodret ytterligare några år, sonen ville ta över så snart som möjligt. Till slut utnyttjade Arend Versteegh sin rösträtt med stöd av splittringsförbudet i aktiebolagslagen... På bolagsstämmorna 1966 och 1967 röstade han emot sin far. Pappan svarade med att stämma sin son och kräva att aktieköpen skulle gå åter. Rösträttsförbehållet må vara ogiltigt gentemot bolaget men avtalet gäller fortfarande mellan parterna, hävdade han.

I första instans konstaterade domstolen att rösträttsförbehållet var ogiltigt gentemot bolaget men giltigt parterna emellan. Däremot fann man att Arend Versteegh agerat för företagets bästa och att han därför inte gjort sig skyldig till avtalsbrott. Hovrätten konstaterade, liksom häradsrätten, att förbehållet var giltigt mellan parterna. Däremot fann man det inte styrkt att Arend agerat för företagets bästa. Istället ansåg man att han begått väsentliga avtalsbrott när han röstade emot sin far. Hovrätten fastslog därför att aktieköpet skulle gå åter. I februari 1972 avgjordes målet av Högsta Domstolen. HD konstaterade genom ett mycket utförligt resonemang att förbehållet var ogiltigt gentemot bolaget men giltigt parterna emellan. Man fastställde därför hovrättens dom.¹⁴²

HD anförde bl a att i förhållande till bolaget var avtalets röstningsregel ”ogiltig enligt det s k splittringsförbudet i svensk aktiebolagsrätt. Aktieägare tillkommande rösträtt får sålunda icke överlåtas separat, och ej heller får aktieägares övriga befogenheter överlåtas, medan rösträtten förbehålles överlåtarens. Förbudet i fråga utesluter däremot icke att bestämmelsen mellan parterna inbördes är giltig...”¹⁴³

Svante Johansson tycker att en intressant detalj med rättsfallet är att HD gjorde en grov omtolkning av avtalet. Fadern hade gjort ett rösträttsförbehåll, medan HD tolkade det som att sonen var tvungen att rösta på det sätt som fadern ville.¹⁴⁴

8.2 Röstbindningsavtal

Man måste skilja mellan rösträttsöverlåtelser och röstbindningsavtal. Rösträttsöverlåtelser strider mot splittringsförbudet medan röstbindningsavtal inte gör det. Röstbindningsavtalen innefattar endast en förpliktelse att utöva den rösträtt man innehar på ett visst sätt. Aktieägaren

¹⁴² Finanstidningen, 1997-10-09

¹⁴³ NJA 1972 s 29, s. 46.

¹⁴⁴ Finanstidningen, 1997-10-09

har kvar möjligheten att använda rösträtten på det sätt som han själv vill. Han kan t o m använda sin rösträtt i strid mot ett ev röstbindningsavtal utan att hans röst blir ogiltig. Däremot riskerar han sannolikt skadestånd på kontrakträttslig grund. Rösträtten förblir hos aktieägaren eftersom avtalet bara verkar mellan parterna.¹⁴⁵

8.3 Oåterkallelig rösträttsfullmakt

8.3.1 Bakgrund

Om man ändå har behov av att splittra rösträtten från aktien finns det vissa tänkbara metoder för detta. En vanlig rösträttsfullmakt utgör inte någon bestående splittring eftersom den när som helst kan återkallas.¹⁴⁶ Vi ska nu titta närmare på en alternativ metod som ev skulle kunna medföra en definitiv rösträttsöverföring. Det kommer att handla om den s k oåterkalleliga rösträttsfullmakten.

Det utgör alltså ingen bestående splittring av aktierätten om en aktieägare ger en annan person en fullmakt att rösta för aktien. Rösträtten i detta fall utövas ändå för aktieägarens räkning och i dennes namn. Det föreligger inte heller någon verklig splittring om det skulle visa sig att fullmäktigen t ex själv är aktieägare i bolaget och avsikten med fullmakten är att öka dennes inflytande.¹⁴⁷ Fullmaktsgivaren har möjlighet att när helst han vill återkalla fullmakten och utöva rösträtten själv.¹⁴⁸ En återkallelse som riktas direkt till bolaget är effektivast.¹⁴⁹

Frågan är då om det är möjligt för aktieägaren att avstå från sin rätt att när helst han vill återkalla fullmakten, d v s om en fullmakt överhuvudtaget kan göras oåterkallelig. Om det vore möjligt skulle vi få en överföring av rösträtten som satte fullmäktigen i en betydligt säkrare position. För att ha någon rimlig mening måste oåterkallelighetsförbehållet vid röstningsuppdrag vara exklusivt. Aktieägaren ska alltså inte kunna ha möjlighet att utse ett nytt ombud eller plötsligt utse sig själv som ombud och på så sätt ta tillbaka sin rösträtt.¹⁵⁰ AvtL torde inte hindra att det införs ett oåterkallelighetsförbehåll i fullmakten, eftersom det rör sig om en oåterkallelig fullmakt som skall användas för att rösta på bolagsstämma och då kommer de aktiebolagsrättsliga reglerna i förgrunden.¹⁵¹

¹⁴⁵ Roos, s. 302.

¹⁴⁶ Roos, s. 196f.

¹⁴⁷ I ett kritiserat tyskt domstolsavgörande, AG 1987 s 157, har en fullmakt som givits i fullmäktigens intresse inte ansetts som en fullmakt utan som en rösträttsöverlåtelse och denna är ogiltig p g a splittringsförbudet. Se Johansson, s. 242.

¹⁴⁸ Nial, Johansson, 1998, s. 266.

¹⁴⁹ Kedner, Roos, s. 232.

¹⁵⁰ Roos, s. 198.

¹⁵¹ a a, s. 197.

8.3.2 Kan en oåterkallelig rösträttsfullmakt vara tillåten?

En oåterkallelig rösträttsfullmakt medför att rösträtten skiljs permanent från aktien, vilket strider mot splittringsförbudet. En oåterkallelig rösträttsfullmakt är sålunda inte tillåten enligt svensk rätt.¹⁵²

Man kan fråga sig om detta är en lämplig lösning. Är splittringsförbudet motiverat i de fall där oåterkalleliga rösträttsfullmakter skulle komma att användas? Risken för kringgående av lag och vissa bestämmelser torde inte vara särskilt svårt att lagtekniskt få bukt med. Att anföra skäl mot denna typ av rösträttsöverlåtelse p g a rösträttsreglernas konstruktion faller inte ut särskilt väl. Den i aktieboken införde aktieägaren är fortfarande legitimerad att utöva rösträtt alldeles oavsett om fullmakten skulle vara oåterkallelig.

Det torde vara delägaridén som är det huvudsakliga motivet till att underkänna oåterkalleliga rösträttsfullmakter. Rösträtten bör ju vara förbunden med det ekonomiska intresset i bolaget. Detta är naturligtvis ett starkt motargument. Om en utomstående grupp av någon anledning skulle lyckas erhålla många oåterkalleliga rösträttsfullmakter skulle det allvarligt rubba idén om att den som satsar pengar i ett aktiebolag också ska utöva medbestämmanderätten i bolaget. Det finns dock situationer där fullmäktigen faktiskt kan vara en person som gör stora ekonomiska insatser i aktiebolaget utan att han är en aktieägare. I ett sådant fall är delägaridén inte längre något starkt skäl mot att denna person utövar rösträtt i bolaget. Grunden för splittringsförbudet har därmed i detta fall blivit undergrävt. Därför torde man kunna tänka sig ett antal typer av undantag då oåterkallelig rösträttsfullmakt skulle kunna tillåtas. Åtminstone skulle den vara tillåten så länge som den ovan nämnda ekonomiska situationen bestod.¹⁵³ Ett sådant fall är pantsättning, se 8.3.4.

8.3.3 Dansk praxis

I dansk praxis finns två fall som kan vara av intresse för diskussionen om oåterkalleliga rösträttsfullmakter.

8.3.3.1 UfR 1926 s 1012

”En grupp aktieägare i ett rederibolag beslöt att söka försätta bolaget i likvidation. Man begärde därför i skrivelse till styrelsen att extra stämma skulle utlysas för prövning av likvidationsfrågan. Bland de aktieägare som undertecknat skrivelsen befann sig fru R, ägare till en större aktiepost. En av de ledande i aktieägargruppen, D, lät fru R skriva under en fullmakt för honom att rösta för hennes aktier på den extra stämman och på eventuella ytterligare stämmor där likvidationsfrågan skulle behandlas. Det angavs

¹⁵² Roos, s. 207.

¹⁵³ a a, s. 207f.

särskilt att fullmakten var oåterkallelig. Vid första stämman uppnåddes ej den aktieägarrepresentation som enligt bolagsordningen krävdes för beslut i likvidationsfrågan. Ny stämma utlystes därför i enlighet med bolagsordningens bestämmelser.

Då fru R före den andra stämman fick ett anbud att sälja aktierna till gynnsam kurs, ändrade hon åsikt och sökte återkalla röstfullmakten hos D. Då detta misslyckades befullmäktigade hon istället en annan aktieägare, J, att rösta mot likvidation. Dessutom meddelade hon stämмоорdföranden om återkallelsen och om hur hon önskade rösträtten utövad. För den händelse D trots återkallelsen skulle bli erkänd som ombud, meddelade hon D att hon krävde att han röstade mot likvidation.

Vid stämman infann sig nu de bägge ombuden och begärde få utöva fru R:s rösträtt: D för och J mot likvidationsbeslutet. Räknades D som ombud skulle likvidationsförslaget komma att gå igenom medan i motsatt fall tillräcklig majoritet för likvidationsbeslut ej skulle uppnås. D godtogs som ombud på grund av den först utfärdade oåterkalleliga fullmakten.

J instämde därefter bolaget till ØL och yrkade att likvidationsbeslutet och därmed sammanhängande beslut skulle ogiltigförklaras. Som grund härför anförde han att fru R var berättigad att återkalla fullmakten och att D i varje fall varit skyldig att följa hennes direktiv om röstning. Häremot gjorde D gällande, att fru R var bunden av sin oåterkalleliga fullmakt, då det förelåg en överenskommelse mellan aktieägarna, som förpliktade dem att verka för likvidationsbeslutet. Efter att ha understrukt att fru R inte erhållit något vederlag för utfärdandet av den oåterkalleliga fullmakten samt att återkallelsen berott på det gynnsamma anbudet att sälja aktierna konstaterar ØL att fru R

”...ved Beslutningen om sin Stemmegivning og Fuldmagtsafgivelse til (D) kun har furfulgt sine egne Interesser, og da det derhos drejer sig om en for disse saa betydningfuld Vedtagelse som Selskabets Likvidation, findes der under de foreliggende Omstændigheder at maatte gives Sagsogeren Medhold i, at Fru (R) har været berettiget til at tilbagekalde Fuldmagten... og tage ny Bestemmelse med Hensyn til sin Stemmeafgivning...”

Stämmobesluten upphävdes.”¹⁵⁴

Enligt Roos har domstolen sökt tillämpa allmänna grundsatser om när fullmakt kan göras oåterkallelig. Aktiebolagsrättsliga regler såsom splittringsförbudet synes inte ha inverkat på utgången. Domstolen har först ställt sig frågan huruvida en sådan situation föreligger, att oåterkalleligheten bör tilläggas verkan. Om denna fråga besvaras jakande blir nästa fråga om resultatet blir annorlunda för att man har att göra med en rösträttsfullmakt. Eftersom domstolen besvarat den första frågan nekande behövde man inte

¹⁵⁴ Roos, s. 199.

gå in på problemet huruvida just en rösträttsfullmakt kan göras oåterkallelig. Domen säger således endast att ett oåterkallelighetsförbehåll i en viss situation är ogiltigt. Ur aktiebolagsrättslig synvinkel torde avgörandet vara det mest ändamålsenliga. Det vore knappast rimligt om fullmakter som samlas in bland aktieägarna på frivillig basis skulle vara oåterkalleliga bara därför att ett förbehåll om detta intagits i fullmakterna. Den enskilde aktieägaren bör alltså skyddas i ett sådant här fall.

I rättsfallet togs också upp frågan om direktiv från fullmaktsgivaren kan göras gällande gentemot den person som har den oåterkalleliga rösträttsfullmakten. Svaret är att direktiv inte bör beaktas av stämman. Den oåterkalleliga rösträttsfullmakten skulle ju i princip i så fall vara meningslös.¹⁵⁵

8.3.3.2 UfR 1963 s 111

”En byggmästare, O, som ägde nära nog samtliga aktier i ett byggnadsaktiebolag, ledde personligen ett av bolaget igångsatt bygge. Efterhand kom O i ekonomiska svårigheter och hade bl a svårt att betala arbetslöner. Leverantörer och hantverkare vid bygget beslöt att fortsätta detta och erhöll som säkerhet för sina fordringar hos byggmästaren panträtt i byggnadsaktiebolagets aktier. De begärde dessutom att få utöva rösträtten för dessa aktier.

Detta ville O ursprungligen icke gå med på. Förhandlingar mellan de inblandade ledde emellertid till en kompromiss: O gav oåterkallelig rösträttsfullmakt åt en tredje man, nämligen den bank i vilken samtliga lån med anknytning till byggnadsföretaget var placerade. På grundval av bankens röster valdes ny styrelse i bolaget. Sedermera gick O i konkurs. Byggnadsföretaget slutfördes, men då det blev dyrare än beräknat hade de entreprenörer som färdigställt bygget fortfarande betydande fordringar hos O som ej blivit täckta. Banklånen hade i vederbörlig ordning avvecklats.

O väckte nu talan med begäran att fullmakten antingen skulle upphöra att gälla eller att banken skulle förpliktas rösta i enlighet med O:s instruktioner. Till grund härför anförde O, att fullmakten i varje fall nu kunde återkallas, då alla ekonomiska mellanhavanden med banken var avslutade och banken ej längre hade något intresse av fullmakten. Vidare anförde han, att röstfullmakt i princip icke kan göras oåterkallelig på grund av regeln att rösträtt ej kan överlåtas särskilt. En sådan överlåtelse skulle dessutom utgöra ett angrepp på den klausul i bolagsordningen som gav aktieägarna förköpsrätt till bolagets aktier.

Banken bestred yrkandet och anförde bl.a. att banken fått rösträtten i bägge parternas intresse och att pantsättningen av aktierna och fullmakten hängde samman och fullmakten därför icke kunde upphöra att gälla så länge

¹⁵⁵ Roos, s. 199ff.

pantsättningen bestod. Dessutom upplystes, att panthavarnas fordran uppgick till ½ miljon kronor och att man genom förvaltning av fastigheten sökte få täckning härför, att försäljning hittills icke visat sig kunna ge full täckning för tillgodohavandena samt att en realisation av aktierna hade framstått som mindre lämplig. ØL anförde i dom, att eftersom fullmakten hängde samman med pantsättningen av aktierna och banken inte hade något självständigt intresse i rösträttsutövningen var fullmakten att bedöma som oåterkallelig tills panthavarna fått täckning för sina fordringar. Kärandens talan ogillades.

I HøjR anförde käranden dessutom att förutsättningarna för fullmaktens avgivande var felaktiga och oåterkallelighetsförbehållet därför ej bindande. Även i denna instans ogillades talan.¹⁵⁶

Av särskilt intresse är domstolens ställningstagande till de aktiebolagsrättsliga argument som framfördes av kärandesidan (O). Domstolen framförde att oåterkalleligheten inte kan anses strida mot aktiebolagsrättsliga grundprinciper (som t ex splittringsförbudet) vid en pantsättning av detta slag. Panthavarna ansågs vara mer skyddsvärda än aktieägaren.¹⁵⁷

Det har framhållits i dansk doktrin att domens prejudikatvärde är begränsat. Spleth hävdar att domstolen lade särskild vikt vid de speciella förhållandena i bolaget och inte egentligen tog ställning till huruvida det är lämpligt att godtaga oåterkalleliga röstfullmakter i samband med pantsättning av aktier eller inte.¹⁵⁸ Gomard är dock av åsikten att domen bör ses som att ett oåterkalleligt bemyndigande att utöva rösträtt på pantsatta aktier i regel är giltigt.¹⁵⁹ Werlauff har uttalat att vissa begränsningar bör gälla. Ett oåterkallelighetsförbehåll bör endast tillåtas om panthavarens intresse är skyddsvärt. En kvalificerad situation måste därför vara för handen om oåterkallelighetsförbehåll skall kunna godtas.¹⁶⁰

Det bör också påpekas att det inte torde utgöra någon skillnad om rösträtten utövas av panthavaren, vilket borde vara det normala, eller av neutral instans som i detta fall.¹⁶¹

8.3.4 Pantsättning och rösträtt

Man kan fråga sig om pantsättning av aktier medför att rösträtten för aktierna övergår till panthavaren. I svensk rätt är endast den registrerade ägaren röstberättigad och p g a splittringsförbudet kan inte panthavaren

¹⁵⁶ Roos, s. 201f.

¹⁵⁷ Jonasson, s. 36.

¹⁵⁸ Spleth, Trolle, s. 48ff. Spleth var dessutom domare i målet.

¹⁵⁹ Gomard, s. 168f.

¹⁶⁰ Werlauff, s. 381. Se också Jonasson, s. 37.

¹⁶¹ Roos, s. 203.

erhålla rösträtten för aktierna. Men finns det skäl för ett undantag från splittringsförbudet i pantsättningssituationen?

Ett problem med splittringsförbudet när det gäller just pantsättning kan aktualiseras särskilt när vi har att göra med kontrollposter i aktiebolag. En pantavare har naturligtvis skäl att vilja se bolaget förvaltas på ett sådant sätt att hans säkerhet inte försämras. För att undvika problemet torde det räcka med en vanlig rösträttsfullmakt för pantavaren. Om gäldenären återkallar fullmakten kan pantavaren säga upp lånet. Om gäldenären i återkallelssituationen befinner sig på obestånd har pantavaren att hålla sig till panten och realisera den. Då aktierna realiseras förlorar pantsättaren sin kontroll över bolaget och därför bör han även i denna situation låta bli att återkalla fullmakten.

Man bör dock observera att det ofta torde röra sig om mindre bolag som knappast har någon större marknad för sina aktier. Detta gäller i ändå högre grad om bolaget har ekonomiska svårigheter. I så fall kan pantavaren få problem med att realisera aktierna och därigenom få sin fordran täckt. Den enda åtgärd som då kvarstår för pantavaren är kanske att överta aktierna själv. Under tiden kan dock pantsättaren ha hunnit vidtaga diverse åtgärder i bolaget som leder till att aktiernas värde minskar.

Roos hävdar att i fall som dessa finns det skäl att godtaga en regel om rösträttsöverföring. Det förefaller alltså befogat att införa ett undantag från splittringsförbudet för att skydda en kreditgivare som är beroende av att bolaget sköts på ett riktigt sätt. Splittringsförbudet hindrar rösträttsöverföringen och en rösträttsfullmakt som är möjlig att återkalla innebär inte ett fullgott skydd för pantavaren. Personer som investerat i ett bolag utan att erhålla aktier för detta bör kunna ha möjlighet att erhålla medbestämmanderätt i bolaget. Det torde inte heller strida mot delägaridén om man godtog en oåterkallelig rösträttsfullmakt för en kreditgivare i en situation där den utgör dennes huvudsakliga säkerhet för krediten.¹⁶²

Även Johansson är inne på denna linje. En rösträttsfullmakt torde kunna göras oåterkallelig mellan parterna om fullmakten givits till någon som lämnat kredit till aktieägaren mot säkerhet i aktien. I avtal dem emellan bör då kunna skrivas att fullmakten skall gälla så länge panträtten består. Syftet med splittringsförbudet är att rösträtten skall innehas av den som genom sitt aktieinnehav har ett intresse i bolaget. I situationen med pantsättning har pantavaren ett sådant intresse i bolaget. Pantavaren vill inte att aktiens värde minskar och har därför ett behov av att genom sin rösträtt verka för att bolagsstämman fattar för bolaget gynnsamma ekonomiska beslut. De skäl som finns för att rösträtten nödvändigtvis måste ligga hos aktieägaren har då blivit så svaga att de inte torde vara tillräckliga för att underkänna avtalet mellan parterna om fullmaktens giltighet under den tid som panträtten består. Man måste dock vara medveten om att en fullmakt, enligt ABL 9 kap

¹⁶² Roos, s. 230ff

3 § 1 st, bara gäller högst ett år från utfärdandet. Aktieägaren bör därför vara skyldig att om det behövs förnya fullmakten.¹⁶³

8.3.5 Vilka regler bör gälla?

Om rättsfiguren oåterkallelig rösträttsfullmakt godtas måste man undersöka vilka regler som skall gälla för denna. Först och främst måste oåterkalleligheten vara exklusiv. Med detta avses att fullmaktsgivaren inte ska kunna åsidosätta den oåterkalleliga fullmakten genom egen röstning, egna direktiv eller ett annat ombud. Klausulen om oåterkallelighet bör vara tydligt angiven i fullmakten. Om klausulen används i uppenbart syfte att kringgå lag och bestämmelser i bolagsordning bör den anses ogiltig. Om oåterkalleligheten bara skall gälla under vissa förutsättningar bör dessa rekvisit klart anges. När förutsättningarna inte längre är för handen bör det stadgas att oåterkalleligheten utsläcks.¹⁶⁴

Enligt ABL 9 kap 3 § 1 st gäller en rösträttsfullmakt endast under högst ett år från utfärdandet. Om oåterkalleliga rösträttsfullmakter skall godtas bör dessa undantas i paragrafen. Annars får parterna genom avtal lösa detta genom att fullmaktsgivaren förpliktar sig att vid behov förnya fullmakten under hela den tid som oåterkallelighetsförbehållet gäller. Ett annat problem är på vilket sätt en oåterkallelighetsklausul skall kunna göras gällande gentemot en ny förvärvare av aktien. Ett sätt kan vara att fullmäktigen kräver deposition av aktierna för att han skall godta förbehållet och därigenom minska risken för överlåtelse av aktien. Ett annat sätt kan vara att det bestäms att i denna situation skall aktierna övergå i fullmäktigens besittning.¹⁶⁵

8.4 Överföring av aktie/bulvanförhållande

8.4.1 Allmänt om överföring av aktie

Överföring av aktie är ett annat tänkbart alternativ för rösträttsöverföring. Den person som man vill skall inneha rösträtten får aktien transporterad till sig och låter sig sedan registreras som ägare till aktien. Formellt tillkommer rösträtt och aktie då samma person.¹⁶⁶

Förvärv av aktie som inte utgör ett typiskt äganderättsförvärv kan beskrivas och betecknas på olika sätt.¹⁶⁷ Det är också besvärligt att avgränsa äganderättsförvärv från andra förvärv. Huvudregeln säger dock att det endast är den verkliga ägaren, d v s den person som har den verkliga äganderätten

¹⁶³ Nial, Johansson, 1998, s. 266, se också Kedner, Roos, s. 232.

¹⁶⁴ Roos, s. 208f.

¹⁶⁵ a a, s. 209.

¹⁶⁶ a a, s. 209f.

¹⁶⁷ Se bl a Nial, 1929, s. 34ff, Karlgren, 1959, s. 12, Olsson, s. 73.

till aktierna som har rösträtt. Dessutom måste han vara införd som aktieägare i aktieboken.¹⁶⁸

8.4.2 Försäkranbestämmelsen i 1944 års ABL

115 § i 1944 års ABL sade att, om minst 1/10 av det vid stämman företrädde aktiekapitalet krävde det, en påstådd aktieägare måste avlämna en av honom underskriven försäkran om att han inte:

- 1, under falskt sken av köp, gåva eller annat förvärv åtkommit aktien utan verkligen förvärvat äganderätten till denna,
- 2, förvärvat aktien för att kringgå lag och bestämmelser i bolagsordningen om rösträtt med skyldighet att åter avyttra den,
- 3, upphört att vara aktieägare.

Syftet med regeln var att försvåra utnyttjandet av bulvaner.¹⁶⁹ Om den som uppträdde som aktieägare eller ombud inte i denna situation avgav sådan försäkran fick han inte rösta.¹⁷⁰ I och med 1975 års ABL slopades denna regel om äganderättsförsäkran som skydd mot bulvanskap, bl a då den ansågs ineffektiv och visade sig kunna utnyttjas till att hindra verkliga aktieägare från att rösta.¹⁷¹ Någon ändring av principen om att det endast är den verkliga ägaren som får rösta avsågs dock inte.¹⁷² Klanderreglerna anses utgöra tillräcklig sanktion mot användandet av bulvaner och ett korrekt bolagsstämmobeslut är alltså beroende av att ingen bulvan tillåtit rösta.¹⁷³

8.4.3 Skenförvärv – Bulvanskap

Problemet med begreppet bulvan är att någon allmän godtagen rättslig definition inte finns.¹⁷⁴ De rekvisit som torde krävas i vårt fall är att det är fråga om någon typ av uppdragsförhållande mellan bulvanen och huvudmannen, att det är bulvanen som står inskriven i aktieboken och att bulvanen uppträder i eget namn. Bulvanen avslöjar alltså inte att han företräder någon annan person. Utöver dessa rekvisit får den enskilda faktiskt ekonomiska situationen avgöra vad som kan erfordras ytterligare.¹⁷⁵ Vi har alltså att göra med en bulvansituation när en uppdragstagare som är registrerad som aktieägare i aktieboken uppträder i eget namn på bolagsstämman, medan den ekonomiska risken som följer av aktieägandet i

¹⁶⁸ Johansson, s. 218.

¹⁶⁹ Johansson, s. 209. Se också Stenbeck, m fl, s. 341.

¹⁷⁰ Roos, s. 218.

¹⁷¹ Prop 1975:103 s. 392f, SOU 1971:15, s. 226.

¹⁷² Kedner, Roos, s. 227.

¹⁷³ Johansson, s. 210.

¹⁷⁴ Prop 1984/85:111, s. 7.

¹⁷⁵ Roos, s. 221f. Roos tar sin utgångspunkt från bulvanrekvisiten uppställda av Grönfors, s. 305.

själva verket tas av uppdragsgivaren. Ofta syftar bulvanförhållandet till att hemlighålla huvudmannens existens.¹⁷⁶

Det är i första hand styrelsen som vid ansökan om registrering i aktiebok, ska avgöra om ett bulvanförhållande är för handen. Det är ju styrelsen som har ansvaret för aktieboken, enligt 3 kap 7 § 1 st 1 men ABL. Om bulvanen lyckas bli införd i aktieboken och utöva rösträtt på bolagsstämman är det den som vill klandra stämmobeslutet som har bevisbördan för bulvanskapet. I praktiken kan detta vara mycket svårt.¹⁷⁷ Faktorer av betydelse vid avgörandet kan vara om och i vilken omfattning vederlag utgått för överlåtelsen samt vem som erhåller utdelning för aktierna.¹⁷⁸

8.4.4 Rösträtt på stämma i bulvanfall

Om egendom innehas av bulvan anser man inom doktrinen idag att det är huvudmannen som har den materiella äganderätten till egendomen.¹⁷⁹ Eftersom bulvanen är registrerad i aktieboken och uppdragsgivaren innehar den materiella äganderätten tillkommer inte rösträtten någon av dem.¹⁸⁰ Det är delägaridén som är motivet till att bulvanen inte ska ha rösträtt. Det är ju huvudmannen som stått för inköpet av aktierna, erhåller utdelningen och bestämmer hur rösträtten ska användas.¹⁸¹

8.4.5 Betydelsen av röstande genom bulvan

Om bulvaner röstar på en bolagsstämma kan fattade beslut klandras. För att klandertalan skall kunna bifallas krävs att felaktigheten inverkat på det beslut som fattats. I fall att bulvanen varit passiv i debatten på stämman och om hans röster inte haft någon särskild betydelse för utgången av ärendet bör en klandertalan i regel inte bifallas. Om bulvanen varit aktiv i debatten är situationen dock en annan, men eftersom situationerna kan varieras i närmast det oändliga krävs att en fristående bedömning görs från fall till fall.

I NJA 1910 s 38 hade bulvaner utövat rösträtt på en bolagsstämma och eftersom de inte var aktieägare upphävdes stämmans beslut. Bulvanerna var visserligen inte heller antecknade i aktieboken men före 1910 års ABL hade inte aktieboken samma betydelse som den har idag.

¹⁷⁶ Johansson, s. 219f.

¹⁷⁷ a a, s. 220f.

¹⁷⁸ Kedner, Roos, s. 229.

¹⁷⁹ Johansson, s. 221. I not 82 på samma sida har Johansson vidarehänvisning till annan doktrin.

¹⁸⁰ a a, s. 221.

¹⁸¹ a a, s. 227.

Om en bulvan tillåts rösta för så många aktier att han helt kunnat diktera stämmans beslut bör dessa beslut inte bara vara klanderbara utan att anse som nulliteter.¹⁸²

8.4.6 Kraven för rösträtt de lege ferenda

Johansson anser att det finns övervägande skäl till att i framtiden låta endast aktieboken avgöra huruvida rösträtt på bolagsstämma föreligger eller inte. Visserligen riskerar man då att bryta mot delägaridén, d v s att det ska finnas ett samspel mellan ekonomisk insats och inflytande. Å andra sidan kommer man ifrån de svåra juridiska bedömningar som bolagsstämman eller dess ordförande tvingas till vid bestämmandet av vem som skall ha rösträtten för en viss post aktier. Om denna aktiepost har en ”vågmästarställning” på stämman kan samtliga beslut komma att klandras i ett senare skede.

I England är rösträttens placering avhängig den formella legitimationen och i Sverige skulle i så fall aktieboken ensam avgöra om rösträtt förelåg. Tvister om äganderätten flyttas då utanför den aktiebolagsrättsliga sfären och detta anser Johansson vara ändamålsenligt eftersom ett aktiebolag därmed, oberoende av äganderättstvister angående bolagets aktier, ostört kan fortdriva sin verksamhet. Möjligheten alternativt risken för bulvanverksamhet ökar dock om man väljer en sådan väg, men styrelsen måste fortfarande verka för att aktieboken visar den korrekta materiella äganderätten. Notera att denna skyldighet för styrelsen är straffsanktionerad, 19 kap 1 § 1 st 2 p ABL. Om straffsanktoneringen har en effektiv allmänpreventiv effekt ökar risken för missbruk endast genom att klandermöjligheten av stämmobeslut som fattats med stöd av en felaktig aktiebok försvinner.

Johansson anser ändå att den negativa effekten torde vara ringa, åtminstone om man ser ur ändamålsperspektivet att aktiebolagen i största möjliga mån bör ha möjlighet att ostört driva sin verksamhet. I mera tveksamma kretsar i näringslivet kan straffsanktoneringens allmänpreventiva effekt vara allt för svag för att utgöra ett acceptabelt skydd. Borttagen klandermöjlighet kan i dessa fall få negativa konsekvenser. Men skillnaden mot dagens system är så liten att invändningen inte torde vara särskilt allvarlig. Klandertalan måste som bekant i princip anhängiggöras inom tre månader enligt 9 kap 40 § 1 st ABL.¹⁸³

8.4.7 Överföring av aktie/bulvanförhållande – slutsats

När det gäller överföring av aktie som metod för att splittra aktien bör man iakttä väldigt stor försiktighet. Visserligen är fall av bulvanskap sannolikt svårbevisade men de är för den skull naturligtvis inte accepterade i gällande

¹⁸² Johansson, s. 229ff.

¹⁸³ a a, s. 234f.

rätt. Klander och i extrema fall nullitet är de följder som kan uppstå när bulvanskap misstänks eller de facto föreligger. Roos anser, med all rätt, att ”den försiktige bolagsjuristen bör [dock] – med eventualiteten av tvist i domstol i åtanke – undvika dylika metoder.”¹⁸⁴

8.5 Sammanfattande synpunkter

Rätten att rösta på bolagsstämman torde vara den mest centrala av förvaltningsbefogenheterna i aktierätten. I doktrinen diskussioner om splittringsförbudet har avskiljandet av rösträtten från övriga befogenheter fått mest utrymme. Roos definierar ju t o m splittringsförbudet som ett förbud att skilja rösträtten från äganderätten till aktien.¹⁸⁵

Av splittringsförbudet följer att en aktieägare via avtal inte kan behålla rösträtten vid en överlåtelse av aktierna. Detta har slagits fast i NJA 1915 s 590 och NJA 1972 s 29. Däremot hindrar inte splittringsförbudet att aktieägaren i ett röstbindningsavtal förpliktar sig att utöva sin rösträtt på visst sätt.

I doktrinen har alternativa metoder för att överföra rösträtten på annan person än aktieägaren diskuterats. Det har då handlat om oåterkallelig rösträttsfullmakt samt överföring av aktie/bulvanförhållande. Enligt gällande svensk rätt är inte oåterkallelig rösträttsfullmakt tillåten p g a splittringsförbudet. Det finns dock situationer där man faktiskt kan ifrågasätta det lämpliga i detta. Särskilt gäller det i fall då fullmäktigen är en person som gör stora ekonomiska insatser i aktiebolaget utan att vara aktieägare. I dansk praxis, UfR 1963 s 111, har man godtagit en oåterkallelig rösträttsfullmakt i en pantsättningssituation. Domens prejudikatvärde har dock ifrågasatts i dansk doktrin. Såväl Roos som Johansson argumenterar för att det i svensk rätt borde vara tillåtet med oåterkalleliga rösträttsfullmakter i pantsättningssituationer. Om oåterkalleliga rösträttsfullmakter skulle godtas i Sverige måste man naturligtvis undersöka vilka regler som skall gälla för dessa.

Överföring av aktie/bulvanförhållande är alltså den andra alternativa metoden. Detta skulle ske genom transport av aktien från den verkliga ägaren till den person (bulvanen) man har tänkt sig ska inneha rösträtten. Denne låter sig sedan registreras som ägare till aktien. Därmed tillkommer rösträtt och äganderätt formellt samma person. Men för att ha rösträtt krävs i svensk rätt att man, förutom att vara införd i aktieboken, också har den materiella äganderätten till aktien. Bulvanen saknar ju den materiella äganderätten även om han lyckas bli införd i aktieboken. Därför riskeras bolagsstämmobeslut med någorlunda aktiva bulvaner att klandras eller att betraktas som en nullitet. Även om kraven för att få utöva rösträtt i

¹⁸⁴ Roos, s. 226.

¹⁸⁵ a a, s. 189.

framtiden skulle ändras på så sätt att enbart aktieboken avgjorde huruvida rösträtt fick utövas eller inte blir slutsatsen att man bör undvika denna metod.

9 Splittringsförbudet och aktiebolagets finansiering

9.1 Allmänt

Ett aktiebolag behöver normalt kapital för att kunna bedriva sin verksamhet. Bolagets finansiering kan, förutom via ren vinstgenerering, ske på två sätt. Antingen genom upptagande av lån, vilket medför att skulderna i balansräkningen ökar eller genom t ex en nyemission av aktier, vilket ökar eget kapital i balansräkningen. Om bolaget väljer lånealternativet behåller aktieägarna kontrollen över bolaget. Å andra sidan måste bolaget betala ränta för lånet även om bolaget gör förlust, vilket ökar den finansiella risken. Om bolaget väljer en nyemission kan resultatet bli att kontrollen av bolaget övertas av andra personer än de nuvarande ägarna. Å andra sidan stoppar 12:e kap ABL utdelningar från bolaget vid förlustår, vilket minskar den finansiella risken i bolaget. För aktieägarna vore en kombination av de båda alternativen det bästa; att finansiera bolaget på ett så billigt sätt och med så liten finansiell risk som möjligt utan att de tappar bestämmanderätten över det.

Splittringsförbudet sätter stopp för utgivandet av röstlösa aktier. Man kan då fråga sig om det finns låneinstrument (skulderna ökar) som besitter egenskaper liknande de som gäller för aktier. Så länge det inte rör sig om aktier (eget kapital ökar) kan nämligen inte splittringsförbudet hindra konstruktionen.

9.2 Vinstandelslån och kapitalandelslån

Det är tillåtet att ta upp lån där räntan är beroende av utdelningen till aktieägarna eller av bolagets vinst (vinstandelslån). Det är däremot inte tillåtet att ta upp lån där återbetalningen är kopplad till bolagets aktiekurs eller något liknande, d v s att återbetalningen betalas på annat sätt än med ett nominellt penningbelopp eller med ett penningbelopp som bestäms med hänsyn till förändringar i penningvärdet (kapitalandelslån). Lånet skulle i så fall bli snarlikt aktier utan rösträtt och minoritetsskyddet i ABL. Det är 7 kap 3 § ABL som förbjuder upptagandet av sådana penninglån.¹⁸⁶

I förarbetena till 1975 års aktiebolagslag framgår skälen till att kapitalandelslån inte kom att accepteras i svensk rätt. Det framgår där att innehavaren av ett kapitalandelsbevis har en mycket osäker ställning eftersom varken inlösenstidpunkten eller återbetalningsbeloppet på förhand är fixerade. Om beviset är konstruerat på så sätt att innehavaren får en

¹⁸⁶ SOU 1997:22, s. 231f.

andelsrätt i bolagets förmögenhet får denne en ställning som är mycket lik aktieägarens. Men han har som kreditgivare inte rätt att rösta på bolagsstämma och han kan inte heller klandra bolagsstämmebeslut. Han saknar dessutom rätt till företräde vid en nyemission. I realiteten får han därför en ställning som aktieägare utan att kunna delta i bolagets förvaltning och utan att kunna åberopa några skyddsregler.¹⁸⁷

Denna inställning har blivit kritiserad. Det har framförts att om långgivaren löper en risk likartad aktieägarens får bolaget genom högre kapitalkostnader kompensera långgivaren för detta. Dessutom godtar ABL vissa lån som är mycket riskfyllda. Den nuvarande regleringen hindrar svenska företag från att skaffa utländskt kapital på villkor som är vanligt förekommande i länder jämförbara med Sverige. Det föreslås därför att kapitalandelslån blir tillåtna.¹⁸⁸

Ett lån av kapitalandelslånetyp leder till en uppluckring av splittringsförbudet. ABL ger inte långgivaren rätt till inflytande över bolagets skötsel, men denne kan dock på avtalsrättslig väg i samband med kreditavtalet tillförsäkra sig ett inflytande som är snarlik aktieägarens. T ex kan långgivaren i avtalet skaffa sig rättigheter liknande minoritetsskyddsreglerna i ABL och långgivaren kan även förhandla fram klausuler i kreditavtalet som föreskriver hårdare utdelningsrestriktioner än vad ABL:s kapitalskyddsregler kräver. Rösträtten på stämman tillfaller dock endast aktieägarna. På så sätt har man delvis ”kommit runt” splittringsförbudet. Majoritetsägarna behåller kontrollen utan att den finansiella risken blir alltför stor för bolaget. En nackdel med arrangemanget är de transaktionskostnader som uppkommer i samband med upprättandet av det sannolikt ganska omfattande kreditavtalet. En annan nackdel kan vara en skeptisk inställning till ett nytt instrument från marknadens sida, vilket kan leda till att priset på kapitalandelsbevisen sätts lägre än aktiepriset.¹⁸⁹

9.3 Skuggaktier

En skuggaktie¹⁹⁰ är ett värdepapper som förekommer på aktiemarknaden i USA. Värdeutvecklingen i skuggaktien beror på resultatutvecklingen i ett bolag eller i en del av ett bolag. Kursen på värdepappret ”skuggar” resultatutvecklingen, men medför ingen äganderätt i bolaget och inte heller någon medbestämmanderätt. Ägarna till skuggaktierna har sålunda inget inflytande över den verksamhet som skuggaktien representerar. Vid emission av skuggaktier hoppas företagsledningen synliggöra och kanske så småningom realisera dolda marknadsvärden i en verksamhetsgren eller i ett dotterbolag utan att förlora sitt inflytande.

¹⁸⁷ Prop 1975:103, s. 221.

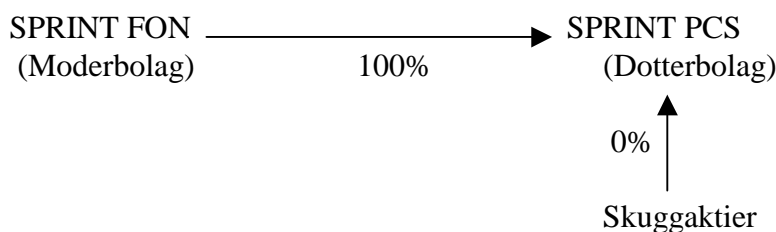
¹⁸⁸ SOU 1997:22, s. 233f.

¹⁸⁹ För djupare och utförligare studier om vinst- och kapitalandelslån hänvisas till Gredmark.

¹⁹⁰ I USA kallas skuggaktier för ”tracking stocks” eller ”targeted stocks”.

Vid emissionen av skuggaktierna sluts ett avtal om skuggaktieägarnas ekonomiska rättigheter. Avtalet sluts mellan bolaget som emitterar skuggaktierna och skuggaktieägarna. I avtalet skall framgå hur värdet på skuggaktierna skall kunna realiseras. Detta kan ske genom erhållna vinstutdelningar eller att bolaget förbinder sig att låta köpeskillingen tillfalla skuggaktieägarna vid en ev framtida försäljning av verksamheten eller dotterbolaget. Skuggaktier kan emitteras genom att de delas ut såsom utdelning till bolagets aktieägare eller så kan de säljas på kapitalmarknaden och inbringa kapital till bolaget precis som vid en vanlig börsintroduktion. Förhoppningen är att värderingen av den avskiljda verksamheten och resterande verksamhet totalt sett skall bli högre än tidigare då verksamheterna värderades tillsammans.

Ett aktuellt exempel är AT&T i USA. Mobiltelefoniaktier hade under 1999 stigit kraftigt på Wall Street. Utvecklingen på AT&T:s aktier hade däremot inte alls stigit lika kraftigt trots att bolaget äger USA:s största mobiltelefonrörelse. Konkurrenten Sprints aktier hade däremot gått lysande, inte minst på grund att man hade emitterat skuggaktier i sitt mobiltelefonbolag:

Under 1999 hade skuggaktierna i Sprint PCS stigit från 25 till 88 dollar samtidigt som aktierna i moderbolaget Sprint FON stigit från 40 till 70 dollar. Skuggaktierna i Sprint PCS har ingen ägarandel, medbestämmanderätt eller rätt till utdelning i Sprint PCS. För att uppnå samma kursutveckling som Sprint diskuterades på AT&T om man skulle emittera skuggaktier i sin mobilrörelse, AT&T Wireless. Analytiker menade att AT&T Wireless var värt ca 60 mdr dollar. I så fall skulle resten av AT&T enbart ha ett värde motsvarande sju gånger bruttoresultatet. Kursen på AT&T:s aktier steg därför snabbt med ca 30%.

Moderbolaget (om det gäller ett dotterbolag) eller bolaget (om det gäller en verksamhetsgren) har således i princip alla befogenheter som finns i aktierätten utom rätten till värdetillväxten. Kritiken mot skuggaktier går just ut på att denna typ av aktier saknar många av de rättigheter som normalt ligger i ägandet av en aktie. Till exempel finns det en risk att moderbolaget fattar beslut som gynnar moderbolaget på bekostnad av dotterbolaget. En annan kritik mot skuggaktier är att dess popularitet är kortsiktig. I USA har till exempel skuggaktier till oljebolag, som var heta i början på 1990-talet, numera en betydligt lägre värdering än tidigare. Nu vill man istället köpa oljeaktier som ger en normal ägarandel i bolaget. Intresset för emittering av skuggaktier är

f n störst i de bolag som tillhör de ”heta” branscherna, d v s IT och mobiltelefoni.¹⁹¹

I Sverige hade splittringsförbudet satt stopp för skuggaktier. Aktierättens befogenheter är uppdelade på mer än en person, eftersom en person har rätt till värdetillväxten (en ekonomisk rättighet) och en annan i princip alla övriga befogenheter (bl a alla förvaltningsrättigheter). Delägaridén torde vara det främsta motivet mot att tillåta denna typ av aktier. Å andra sidan bör det svenska näringslivet kunna bedriva sin verksamhet på samma villkor som sina konkurrenter. Ett praktiskt behov har tidigare medfört undantag till splittringsförbudet. Exempel på detta är ju NJA 1940 s 698.¹⁹²

Men man måste fråga sig om skuggaktier verkligen ska anses vara *aktier* (”Eget Kapital” i balansräkningen) eller om det snarare är fråga om ett *lån* (”Skulder” i balansräkningen). Splittringsförbudet gäller naturligtvis enbart aktier. Hur avgör man då om skuggaktier är ett lån eller aktier? Om skuggaktier utges mot inbetalning är det fråga om ett lån och detta skall då noteras på skuldsidan i balansräkningen. Delar man ut skuggaktierna till aktieägarna som utdelning är de att anse som aktier vilket kommer att stoppas av splittringsförbudet.¹⁹³ Om skuggaktier anses vara ett lån hindras de inte av splittringsförbudet men istället uppkommer ett annat problem. Det handlar då om förbudet att uppta lån som skall återbetalas på annat sätt än med ett nominellt eller med ett penningbelopp som bestäms med hänsyn till förändringar i penningvärdet, 7 kap 3 § ABL. Om kapitalandelslån blev tillåtna i Sverige skulle ev skuggaktier kunna ges ut i form av dessa.¹⁹⁴

¹⁹¹ Svenska Dagbladet, 1999-12-05. AT&T beslutade sig också senare för att skuggnotera sin mobilverksamhet, se Svenska Dagbladet, 1999-12-07. Det bör noteras att beskrivningen av skuggaktier i artikeln är något bristfällig ur juridisk synpunkt.

¹⁹² Se 5.2.

¹⁹³ Om emitteringen av skuggaktierna sker till underkurs har inte inbetalning skett fullt ut och hela emitteringen kan då inte anses vara ett lån. Emittning av skuggaktier till underkurs strider därför mot splittringsförbudet, Gredmark, s. 58.

¹⁹⁴ För vidare studier om detta, se Gredmark, s. 57ff.

10 Kort om splittringsförbudet i några utländska rättsordningar

10.1 USA

Splittringsproblematiken vad gäller överlåtelser av rösträtten har i amerikansk doktrin beskrivits som "the policies against separating voting rights from stock ownership."¹⁹⁵ I USA finns det annars en möjlighet att, under vissa förutsättningar, isolerat överlåta rösträtten för aktier på s k voting trusts, d v s ett aktieägarkonsortium.¹⁹⁶

"Ringling Bros-Barnum & Bailey Combined Shows, Inc. hade tre aktieägare. Mellan två av aktieägarna hade ingåtts ett avtal angående bl a utseende av styrelseledamöter. Kontraktet stadgade att parterna före bolagsstämman skulle komma överens om hur rösterna skulle fördelas mellan kandidaterna till styrelseposterna. I den mån enighet inte kunde uppnås skulle frågan avgöras av skiljeman. Inför den ordinarie stämman 1946 enades parterna om fyra av de fem ledamöter som de hade möjlighet att utse. Angående den återstående ledamoten uppnåddes ingen överenskommelse. Vid bolagsstämman räknades, i strid med den ena avtalspartens vilja, rösterna i överensstämmelse med skiljemannens direktiv. I den följande processen uppkom bland annat frågan i vad mån det var möjligt att skilja rösträtten från äganderätten till aktier. I den då gällande motsvarigheten till nuvarande sec 218 DGCL gavs aktieägarna möjlighet att genom att ingå ett konsortialavtal skapa en "voting trust", och därigenom överföra rösträtten till aktierna utan att äganderätten påverkades. Domstolen fann att "it seems reasonable to infer that to establish the relationship and accomplish the purpose which the statute authorizes, its requirements must be complied with."¹⁹⁷

"I *Abercrombie v. Davies* hade några aktieägare bildat ett konsortium, deponerat sina aktier, överlåtna in blanco, och utfärdat oåterkalleliga fullmakter till konsortiets företrädare. Domstolen fann att avtalet de facto innebar en voting trust. Då de i sec 218 DGCL uppställda kraven ej iakttagits, ogiltigförklarades avtalet."¹⁹⁸

Något absolut förbud mot oåterkalleliga rösträttsfullmakter föreligger inte och det är också möjligt att överlåta den med aktierna följande legitimationen till en s k nominee. Splittringsförbudets betydelse i

¹⁹⁵ Thomas, s. 733.

¹⁹⁶ 706 (b) CGCL, sec 218 DGCL, sec 7.65 IBCA och sec 621 NYBCL.

¹⁹⁷ Johansson, s. 494f. *Ringling Bros-Barnum & Bailey Combined Shows, Inc. v. Ringling*, 29 Del.Ch. 610, 53 A.2d 441 (1947). Ref i 53 A.2d s. 447.

¹⁹⁸ Johansson, s. 495. 36 Del.Ch. 371, 130 A.2d 338 (1957).

amerikansk rätt ligger i att – bortsett från genom att utfärda fullmakt – det inte är möjligt för en aktieägare, under det att han är antecknad i aktieboken, att låta någon annan rösta för hans aktier.¹⁹⁹

10.2 England

Voting trusts existerar även i England men torde vara betydligt mindre vanligt förekommande än i USA. I England används voting trusts särskilt i situationer där det är av vikt att i aktiebolaget behålla en viss tradition eller åsikt. Ett exempel på detta är nyhetstidningar. En voting trust innehar alla eller en del av aktierna i bolaget. Aktierna transporteras vanligen till voting trusten "as there is doubt as to whether votes can be separated from ownership of the shares."²⁰⁰ En dylik trust kan vara ett mycket flexibelt kontrollinstrument. The trustees kan ha mycket begränsad handlingsfrihet men kan likaväl få nästan helt fria händer. Jämförelser kan göras med en mer eller mindre begränsad oåterkallelig rösträttsfullmakt. Skillnaden gentemot ett röstbindningsavtal är den att the trustees får tillgång till aktieägarnas aktier. Detta kan naturligtvis medföra nackdelar för aktieägaren eftersom han kan gå miste om sina "membership rights" och han riskerar även att förlora kontrollen över the trustees.²⁰¹

Diskussioner om oåterkalleliga rösträttsfullmakter förekommer i engelsk doktrin. Skillnaden gentemot en voting trust är ju den att fullmäktigen inte har tillgång till aktierna i fråga. För att fullmakten skall förklaras vara oåterkallelig måste vissa krav uppfyllas. Kraven går ut på att befullmäktigandet måste länkas samman med ett visst intresse samt säkerställandet av detta intresse. Nackdelen med denna typ av krav är att begreppet "intresse" är minst sagt vagt.²⁰²

Vad gäller splittringsförbudet i England har Johansson uttalat helt kort att existensen av förbudet är tveksam.²⁰³

10.3 Tyskland

I tysk rätt finns möjlighet för en aktieägare att under vissa förutsättningar kunna behålla äganderätten till sina aktier men överlåta den med aktierna följande formella legitimationen. Förhållandet får inte döljas för övriga aktieägare. Förfarandet kallas "Legitimationsübertragung".²⁰⁴

¹⁹⁹ Johansson, s. 493f.

²⁰⁰ Farrar m fl, s. 126.

²⁰¹ a a, s. 126f.

²⁰² a a, s. 127.

²⁰³ Johansson, s. 493.

²⁰⁴ a a, s. 493. Se också 129 § 3 st AktG.

11 Sammanfattande analys

Splittringsförbudet är inte lagfäst i ABL utan anses gälla utan ett uttryckligt stadgande. Förbudet ska hindra att de i aktien ingående rättigheterna kommer på skilda händer, så att t ex rösträtten (en förvaltningsbefogenhet) tillkommer en person och rätten till utdelning (en ekonomisk befogenhet) en annan. Motivet till splittringsförbudet är främst den s k delägaridén, som säger att rösträtten bör motsvaras av en kapitalinsats i bolaget. Det är således endast delägare som ska ha rätt att vara med och bestämma i bolaget, eftersom det är de som har det ekonomiska intresset i bolaget.

I gällande svensk rätt finns det bara ett fastställt undantag från splittringsförbudet. Undantaget, som gäller testamente, är infört i 3 kap 15 § ABL och bygger på NJA 1940 s 698. Skälet till att HD gjorde en avvikelse från huvudprincipen var att det fanns ett praktiskt behov för ett undantag. I doktrinen är man därför enig om att ifall argumenten är tillräckligt starka så finns det en möjlighet till ytterligare undantag. Sammanfattningsvis anser jag att följande fall är av störst intresse vid diskussionen om möjliga undantag:

- *Gåvosituationen*. I doktrinen har uttalats att något praktiskt behov för ett undantag inte föreligger. Men gåvosituationen ligger ändå nära testamentssituationen varför en utvidgning inte förefaller varken omöjlig eller helt orimlig.

- *Hembudsfalet*. Här finns ett behov för ett undantag. Detta för att undvika problemet med passiviseringen av rösträtten under lösningsperioden.

- *Begränsad överlåtelse av framtida vinstutdelning i kupongbolag*. I kupongbolag verkar det finnas en liten öppning för begränsade överlåtelser av framtida vinstutdelning, medan möjligheten för dylika överlåtelser i avstämningsbolag torde vara mycket små.

- *Pantsättning av framtida vinstutdelning för redan pantsatta aktier*. Ev skulle detta inte strida mot splittringsförbudet. Doktrinen är dock inte helt enig.

- *Återbetalning av villkorade aktieägartillskott*. Idén kommer från Prytz, Tamm. Det är viktigt att påpeka att behovet av ett undantag i den här situationen inte är absolut, eftersom det finns möjlighet att reglera återbetalning av villkorade aktieägartillskott utan splittring. Detta, menar jag, talar emot att en domstol skulle medge avvikelse från splittringsförbudet.

- *Oåterkalleliga rösträttsfullmakter i pantsättningssituationer.* Såväl Roos som Johansson argumenterar för att det i svensk rätt borde vara tillåtet med sådana arrangemang.

- *Nya finansieringsformer.* Splittringsförbudet hindrar utgivandet av röstlösa aktier. Man kan då istället försöka använda sig av låneinstrument som besitter egenskaper liknande de som gäller för aktier. Så länge det inte rör sig om aktier kan inte splittringsförbudet hindra arrangemanget. Vinstandelslån och kapitalandelslån är två instrument som kan användas för att på detta sätt så att säga "gå runt" splittringsförbudet. Något undantag från splittringsförbudet är det naturligtvis inte fråga om. Skuggaktier är ett nytt instrument som möjligen kan medföra att ett undantag från splittringsförbudet införs på ett praktiskt behov. Man kan dock fråga sig om skuggaktier verkligen ska anses vara aktier eller om det snarare är fråga om ett lån. Rör det sig inte om aktier är inte heller detta något exempel på ett möjligt undantag från splittringsförbudet.

När det gäller finansiering av aktiebolag kan man således säga att splittringsförbudet på sätt och vis har blivit något uppluckrat men faktum kvarstår; det finns fortfarande bara ett gällande undantag från splittringsförbudet i svensk rätt. Att undantaget för testamente är berättigat torde det inte råda något tvivel om. Ett praktiskt behov fanns uppenbarligen. Men som ovan redovisats tyder mycket på att det finns fler situationer där undantag vore möjliga och där praktiska behov föreligger eller skulle kunna föreligga i framtiden.

HD hade möjlighet att införa ett nytt undantag i NJA 1972 s 29, som gällde ett rösträttsförbehåll vid en försäljning av aktier från far till son. Så skedde dock inte och jag anser utgången vara helt riktig. Rösträttsförbehållet var inte giltigt gentemot bolaget och situationen tillhör inte heller de fall som jag nämnt ovan. En intressant fråga är dock vad HD hade gjort om rösträttsförbehållet intagits i ett gåvoavtal där fadern var givare och sonen gåvomottagare. Visserligen skedde överlåtelsen av aktierna i målet i samband med vissa benefika dispositioner men förbehållet var intaget i två onerösa avtal. Jag menar därför att gåvosituationen fortfarande kan vara aktuell för ett undantag.

Man måste dock ställa sig följande fråga: Varför finns det bara ett enda undantag från splittringsförbudet? En anledning kan vara att det helt enkelt inte har dykt upp mer än ett fall, förutom NJA 1972 s 29, som verkligen har dragits till sin spets. Ev tvister rörande splittringsförbudet har kanske blivit avgjorda innan man nått en process i domstol. En annan anledning kan vara att man förväntar sig initiativ från lagstiftarens sida. Det kan även förhålla sig så att de praktiska behov som krävs för ett undantag inte är tillräckligt starka för att man ska våga utmana splittringsförbudet i en domstol. Det finns naturligtvis mycket att förlora på en sådan process. Ytterligare en anledning kan vara att splittringsförbudet inte setts som något oöverkomligt hinder utan andra vägar runt problemet har valts, även om dessa inte varit

lika åtråvärda som ett undantag, och därmed behöver man inte heller utmana splittringsförbudet i en domstol.

Hur det än förhåller sig är splittringsförbudet ett ämne som inte blivit diskuterat ordentligt i doktrinen på flera decennier. Framförallt torde detta bero just på att något mål av intresse inte nått domstolarna på senare år. Om eller kanske snarare när detta sker lär diskussionen om splittringsförbudet ta ny fart.

Käll- och Litteraturförteckning

OFFENTLIGT TRYCK

SOU 1941:9, Lagberedningens förslag till lag om aktiebolag m m

SOU 1958:27, Förslag till förenklingar i vissa delar av aktiebolagslagen

SOU 1971:15, Förslag till aktiebolagslag m m, betänkande avgivet av aktiebolagsutredningen

SOU 1997:22, Aktiebolagets kapital, delbetänkande av Aktiebolagskommittén

Prop 1975:103, Förslag till ny aktiebolagslag

Prop 1984/85:111, Förslag till lag om vissa bulvanförhållanden m m

Prop 1993/94:50, Fortsatt reformering av företagsbeskattningen

Prop 1995/96:10, Års- och koncernredovisning

NJA II 1936

LITTERATUR

Augdahl, P, Aksjeselskapet etter norsk rett, Omarbetad upplaga, Oslo, 1946

Bergström, S, m fl, Juridikens termer, 8 uppl, Falköping, 1993

Farrar, J H, Furey, N, Hannigan, B, Farrar's Company Law, second edition, Butterworth & Co, 1988.

Gomard, B, Aktieselskabsret, (Preliminär utgåva för undervisningsändamål), Köpenhamn, 1966

Gredmark, P, Aktiebolagets finansiering – särskilt avseende kapitalandelslån, Examensuppsats, Vt 2000, Lund.

Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, Stockholm, 1961

Hagströmer, J, Om aktiebolag enligt svensk rätt, Uppsala, 1872

Johansson, S, Bolagsstämma, Stockholm, 1990

Jonasson, K, Rösträttsfullmakt, Examensarbete i civilrätt D, Vt 1986, Lund

Karlgren, H, Om stiftelseurkund och aktieteckning vid bildande av aktiebolag enligt svensk rätt, Lund, 1930

Karlgren, H, Säkerhetsöverlåtelse enligt svensk rättspraxis, Stockholm, 1959

Kedner, G, Roos, C M, Aktiebolagslagen, del I, 4 uppl, 1991

Lindskog, S, Aktiebolagslagen, Stockholm, 1994

Nial, H, Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument, Stockholm, 1929

Nial, H, Svensk associationsrätt i huvuddrag, 2 uppl, Stockholm, 1976

Nial, H, Johansson, S, Svensk associationsrätt i huvuddrag, 5 uppl, Stockholm, 1991

Nial, H, Johansson, S, Svensk associationsrätt i huvuddrag, 7 uppl, Stockholm, 1998

Olsson, C, Aktieförvärvares rätt i förhållande till bolaget, Diss, Helsingfors, 1949

Pettersson, P, Aktier utan aktiebrev – kommentar till aktiekontolagen, Stockholm, 1990

Rodhe, K, Aktiebolagsrätt, 18 uppl, Stockholm, 1999

Roos, C M, Avtal och rösträtt, Uppsala, 1969

Sandström, J, Hembud och Lösningrätt vid övergång av aktie, Lund, 1976

Spleth, P, Trolle, J, Fra den danske hojesterets praksis juli-december, 1962. (TfR 76, 1963, s. 48-70)

Stenbeck, m fl, Aktiebolagslagen – jämte dithörande författningar med förklaringar, 5 uppl, Stockholm, 1966

Prytz, J, Tamm, M, Tillskott utan aktieteckning, Stockholm, 1995

Taxell, L E, Aktieägarens rättsskydd, Åbo, 1961

Taxell, L E, Om aktierätt vid bolagsstämma, Åbo, 1959

Wallin, G, Panträtt, Lund, 1991

Werlauff, E, Generalforsamling og beslutning, Viborg, 1983

ARTIKLAR

Fredsberg, B, "Problemen kring namnaktiebrev", Svensk sparbankstidskrift, 4/71, s. 164-173

Lindskog, S, "Om kapitaltillskott", Juridisk Tidskrift (JT), 1992-93, s. 827-852

Rundkvist, F, "Maktstriden i familjeföretaget blev prejudicerande", Finanstidningen, 1997-10-09

Thomas, L, Proctor, "Irrevocable proxies", Texas Law Review 43, 1965, s. 733-754.

Westerberg, H, "Wall Street - Skuggaktier hetaste modeflugan just nu", Svenska Dagbladet, 1999-12-05

(Författare okänd), "AT&T ger ut mobil skuggaktie", Svenska Dagbladet, 1999-12-07

ÖVRIGT

Karnov 1998/99, band 1, Associationsrätt, Kommentar av Erik Nerep och Per Samuelsson

Rättsfallsförteckning

Svensk rätt

NJA 1910 s 38
NJA 1915 s 590
NJA 1919 s 413
NJA 1927 s 185
NJA 1940 s 698
NJA 1972 s 29

RÅ 1991 not 375

Dansk rätt

UfR 1926 s 1012
UfR 1963 s 111

Tysk rätt

AG 1987 s 157

Fransk rätt

Cour de cassation, 8.12.1937

Amerikansk rätt

Ringling Bros-Barnum & Bailey Combined Shows Inc. v. Ringling, 29 Del.
Ch. 610, 53 A.2d 441 (1947)

Abercrombie v. Davies, 36 Del. Ch. 371, 130 A.2d 338 (1957)